

Economische Barometer Breda

avans
hogeschool

 Gemeente Breda

Rabobank Breda

10^e
editie

In opdracht van:

Gemeente Breda, Afdeling Economische Zaken Avans Hogeschool
Rabobank Breda

Uitgave:

Gemeente Breda, Afdeling SSC Onderzoek en Informatie
Avans Hogeschool, Academie voor Marketing en Business Management

Projectnummer: 1298

Publicatienummer: 1648

Breda, januari 2011

Telefoon (076) 529 35 13

Internet: <http://www.economischebarometer.nl>

Bronvermelding verplicht

Woord vooraf

Voor u ligt de jubileumeditie van tien jaar Economische Barometer Breda, een uniek samenwerkingverband tussen de Gemeente Breda, Rabobank Breda en Avans Hogeschool. De Economische Barometer Breda, geeft een actueel beeld van de Bredase economie in 2010. Het herstel zet zich door en dat de aanvankelijk verwachte banencrisis is uitgebleven. We lijken het dieptepunt een jaar geleden gepasseerd te hebben. Echter het herstel blijft erg traag gaan en er blijven twijfels bestaan over de toekomst. Een belangrijke steun in de rug bij het economisch herstel voor Breda is de sterke uitgangspositie van de stad. Ondernemers zijn positief over het vestigingsklimaat in de stad. Breda heeft een hoogopgeleide beroepsbevolking. Veel (internationale) bedrijven hebben de afgelopen jaren voor Breda gekozen als vestigingslocatie. De Rabobank geeft aan de hand van de nieuwste inzichten aan wat de toekomstrichting is van de nationale economie.

Het thema van deze Economische Barometer is “Kenniseconomie”. De kenniseconomie en het stimuleren van de innovativiteit van het bedrijfsleven is van toenemend belang voor de economische concurrentiepositie van Breda en de regio. Kennis en innovatie is belangrijk voor het realiseren van een hoogwaardige economie met een hoge toegevoegde waarde, maar ook om de arbeidsproductiviteit op een hoog niveau te houden. Breda heeft de afgelopen jaren een transitie doorgemaakt van productiestad naar kennisstad: het opleidingsniveau van de Bredase banen is flink toegenomen. Werkten voorheen veel Bredase hoogopgeleiden buiten de stad; nu zijn er meer hoogopgeleiden die van elders voor hun werk naar Breda komen, dan er hoogopgeleide Bredaas zijn die buiten de stad werken. Tegelijkertijd heeft de kennisinfrastructuur van Breda een grote ontwikkeling doorgemaakt. De groei van de studenten aan de Bredase hbo-instellingen ligt aanzienlijk boven dat van de andere hbo-instellingen in Nederland. Aanvullend aan de onderwijsinstellingen hebben zich in Breda kennisclusters ontwikkeld rondom logistiek (Dinalog) en Maintenance (World Class Maintenance).

Ook dit jaar heeft het onderzoek veel informatie opgeleverd over de Bredase economie, waar ondernemers, overheid en onderwijs mee verder kunnen. Een samenwerkingsresultaat waar we trots op mogen zijn.

Speciale dank hiervoor aan de onderzoekers van afdeling
Onderzoek & Informatie van de Gemeente Breda; Judith van
Brussel, Anke Habraken, Hans Hendriks, Sanne Jansen en Ton
van der Linden, de eerstejaars studenten van de Academie voor
Marketing en Businessmanagement en de onderzoekers Dick
Francken, Joost Frencken en Jan Maas van Avans Hogeschool
en het Directoraat Kennis en Economisch Onderzoek Rabobank
Nederland.

Cees Meeuwis, Gemeente Breda
Willem-Peter Kriek, Rabobank Breda
Paul Rüpp, Avans Hogeschool

1.	Samenvatting.....	7
1.1.	Belangrijkste conclusies uit het rapport.....	8
2.	Inleiding	19
3.	De economie van Breda	21
3.1.	Economische structuur en werkgelegenheid.....	21
3.2.	Producentenvertrouwen	31
3.3.	Afzetmarkten Bredase bedrijven	34
3.4.	Vestigingsklimaat Breda	35
3.5.	Inkomen.....	36
3.6.	Vastgoedmarkt	38
4.	Arbeidsmarkt	43
4.1.	Landelijk beeld arbeidsmarkt.....	43
4.2.	De arbeidsmarkt in Breda.....	44
4.3.	Vraag en aanbod.....	47
5.	Kenniseconomie	51
5.1.	De Bredase kenniseconomie	52
5.2.	Breda als onderwijs-/studentenstad	61
5.3.	Kansen en uitdagingen voor Breda	64
6.	Breda en de regio West Brabant	67
6.1.	Economische kerngegevens	67
6.2.	Arbeidsmarkt	70
	Bijlage 1. Lijst geïnterviewde personen thema kenniseconomie	81

1. Samenvatting

Breda	Stand 2010	Gemiddelde Jaarlijkse Toename 2000-2010
Bevolking	173.304	0,8%
Aantal niet-westerse allochtonen	18.557	1,9%
Aantal 65+-ers	26.887	1,1%
Beroepsbevolking (2009)	85.000	1,1%
Werkloosheid	5.828	1,2%
Werkgelegenheid	101.795	0,7%
Aantal vestigingen	12.825	4,1%
Oppervlakte (2008)	12.910 ha	

Regio West-Brabant	Stand 2010	Gemiddelde Jaarlijkse Toename 2000-2010
Bevolking *	630.382	0,4%
Aantal niet-westerse allochtonen*	52.703	2,8%
Aantal 65+-ers*	110.204	2,2%
Beroepsbevolking (2009)*	326.000	0,7%
Werkloosheid*	18.282	1,3%
Werkgelegenheid*	327.695	0,7%
Aantal vestigingen*	49.800	2,8%
Bruto Regionaal Product mln euro (2008)**	23.501	3,9%
Bruto Regionaal Product per inwoner (2008)**	38.476	3,5%
Bruto arbeidsparticipatie (2009)*	73,1%	0,9%
Oppervlakte (2008)**	130.276 ha	

Bron: Bredata, CBS, VR, UWV Werkbedrijf, bewerking O&I

* SES West-Brabant

** COROP-gebied West-Brabant

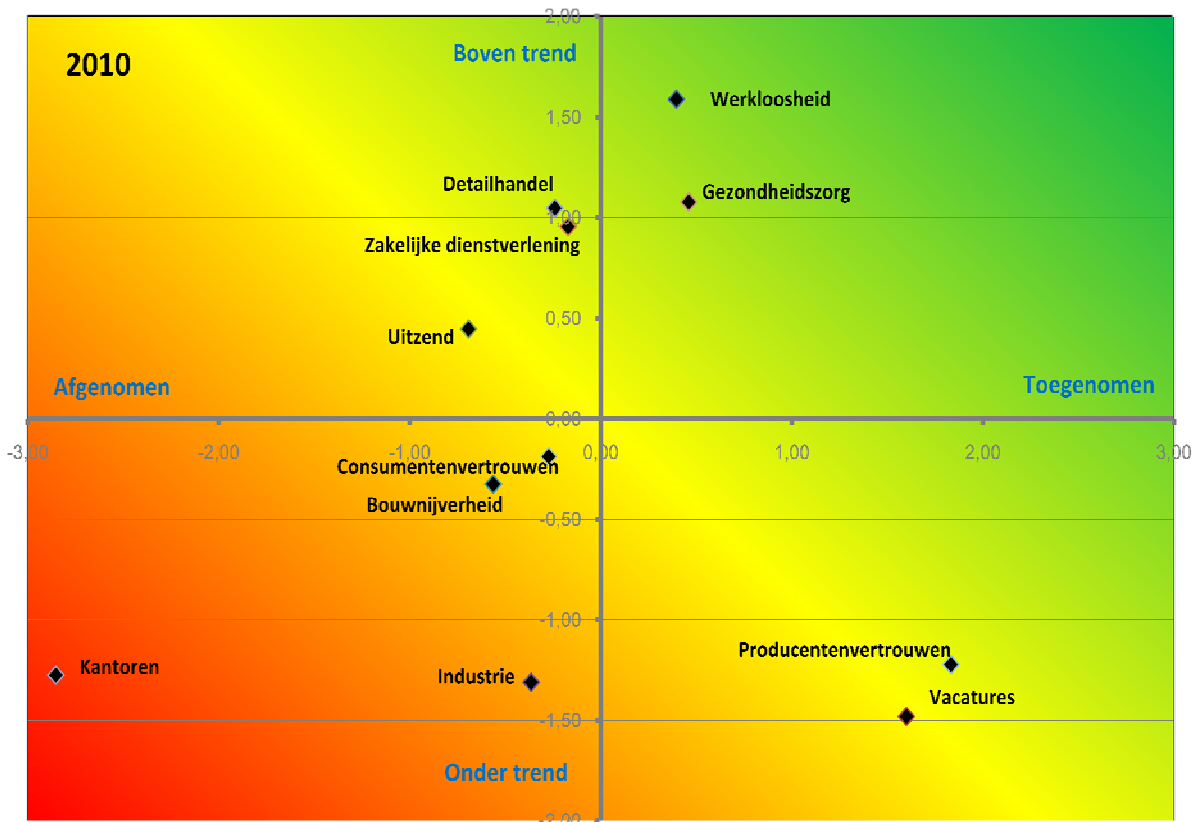
1.1. Belangrijkste conclusies uit het rapport

De Economische Barometer Breda 2011 laat zien dat het economisch herstel in Breda zich doorzet en dat de aanvankelijk verwachte banencrisis is uitgebleven. Tegelijkertijd moet echter geconstateerd worden dat het herstel erg traag gaat en er twijfels blijven bestaan over de toekomst.

Grillig beeld effecten economische crisis

Aan de hand van de conjunctuurklok wordt aangegeven hoe de Bredase economie er voor staat¹. In figuur 1 is de conjunctuurklok van Breda over 2010 weergegeven.

Figuur 1 Conjunctuurklok Breda 2010

De kwadranten van de conjunctuurklok komen overeen met de vier fasen van de conjunctuurcyclus:

¹ De Conjunctuurklok is door het CBS ontwikkeld als hulpmiddel voor het bepalen van de stand en het verloop van de Nederlandse conjunctuur. Voor een beschrijving van de meting van deze Economische Barometer is de conjunctuurklok gevuld met Bredase indicatoren. Alleen voor consumentenvertrouwen en de bereidheid van consumenten om grote aankopen te doen, zijn de landelijke indicatoren overgenomen.

1. Kwadrant rechtsboven heeft de kenmerken van een conjuncturele top ; de ontwikkelingen zijn boven de trend en toegenomen².
2. Kwadrant linksboven heeft de kenmerken van een conjuncturele neergang: de ontwikkelingen zijn boven de trend, maar wel afgenomen.
3. Kwadrant linksonder heeft de kenmerken van een conjunctureel dal: de ontwikkelingen zijn onder de trend en afgenomen.
4. Kwadrant rechtsonder heeft de kenmerken van een conjuncturele opgaande fase: de ontwikkelingen zijn onder de trend, maar wel toegenomen.

De conjunctuurklok laat het grillige verloop van de economische crisis voor Breda zien. Er is, zoals aan het begin van de economische crisis werd gevreesd, geen sprake van een banencrisis. Het lijkt er eerder op dat de afnemende groei van de beroepsbevolking gaat leiden tot een krapte op de arbeidsmarkt en daarmee een rem zet op toekomstige economische groei. De werkloosheid ligt lager dan een jaar geleden en ook in historisch opzicht is de werkloosheid laag te noemen: in 2004 lag het aantal werklozen in Breda 3.000 personen boven het niveau van eind 2010. Met name in de gezondheids- en welzijnszorg is het aantal banen nog flink toegenomen. Ook detailhandel, zakelijke dienstverlening, uitzendbanen en de vacature-omvang presteren boven het gemiddelde van de afgelopen jaren, maar de situatie is wel verslechterd ten opzichte van 2009.

De conjuncturgevoelige sectoren bouwnijverheid en de industrie laten een neergaande lijn zien. Het stemmingsbeeld van de Bredase industriële ondernemers voor 2011 is nog weinig optimistisch. Ook de markt van commercieel vastgoed laat een neergaande beweging zien. De leegstand neemt toe en er is steeds vaker sprake van structurele leegstand. Tegelijkertijd lijken er onvoldoende mogelijkheden om nieuwe potentiële gebruikers snel en goed te kunnen bedienen. Eveneens kenmerkend voor het herstel van de economische

---

² Onder ontwikkelingen boven de trend en een toename wordt een verbetering van de indicator verstaan; een ontwikkeling van de werkloosheid boven de trend betekent in dit geval een verbetering van de werkloosheids situatie, dus een werkloosheidsniveau dat onder het langjarig gemiddelde .

crisis is het grillige verloop van het consumentenvertrouwen. In november was nog het hoogste niveau in drie jaar genoteerd, maar in de laatste maand van 2010 zakt het vertrouwen van de consumenten weer fors terug. Tekenen van het economisch herstel zijn de opgaande lijn van het producentenvertrouwen van de Bredase ondernemers en het aantrekken van het vacatureniveau.

Verwachtingen Nederlandse economie

Hoe de Bredase economie zich in 2011 gaat ontwikkelen, wordt in belangrijke mate bepaald worden door de landelijke economische ontwikkelingen. De Rabobank noemt het aarzelende vervolg op het toch al magere economische herstel van het afgelopen jaar teleurstellend. Na een economische krimp van bijna 4% in 2009, verwacht de Rabobank dat het reële Bruto Binnenlands Product in 2010 met 1¾% toeneemt. Dit is niet genoeg om het productieniveau weer te tillen tot het niveau van voor de crisis. In de komende jaren komt de gemiddelde groei volgens de Rabobank naar verwachting lager uit dan wat potentieel mogelijk is en veel lager dan we in de jaren voor de crisis gewend waren.

Kenniseconomie

Deze Economische Barometer heeft als thema kenniseconomie. Het belang van een sterke kenniseconomie wordt internationaal inmiddels breed onderkend. Bij de kenniseconomie gaat het om (hogere) productiviteit en (meer) innovatie.

Voor de stad is het interessant te weten hoe de Bredase kenniseconomie zich heeft ontwikkeld in de afgelopen jaren en het niveau van de huidige Bredase kenniseconomie te kennen.

Breda heeft in de afgelopen jaren een transitie gekend van productiestad naar kennisstad.

- Het opleidingsniveau van de Bredase banen is flink toegenomen. Werkten voorheen veel Bredase hoogopgeleiden buiten de stad; momenteel zijn er meer hoogopgeleiden die in Breda voor hun werk komen,

dan er hoogopgeleide Bredanaars zijn die buiten de stad werken.

- Breda telt veel kenniswerkers³. Deze kenniswerkers zijn van belang bij de verdienstelijking van de stad.
- Industriële productiebedrijven hebben plaats gemaakt voor zakelijke dienstverlening en non-profit-organisaties, zoals overheidsinstellingen, onderwijs en gezondheids- en welzijnszorg.

De kennisinfrastructuur van Breda heeft een grote ontwikkeling doorgemaakt.

- De groei van de studenten aan de Bredase hbo-instellingen ligt aanzienlijk boven dat van het gemiddelde van de andere hbo-innstellingen in Nederland. Tegelijkertijd is het aantal studierichtingen uitgebreid en zijn er lectoraten bij gekomen. Op mbo-niveau manifesteert het ROC West-Brabant zich steeds vaker als kennispartner in Breda en de regio.
- Aanvullend aan de onderwijsinstellingen hebben zich in Breda kennisclusters ontwikkeld rondom logistiek (Dinalog) en Maintenance (World Class Maintenance).

De aanwezigheid van kennisinstellingen, de concentratie van kenniswerkers en de diversiteit van mensen en de (mogelijke) interacties in Breda is een belangrijke voedingsbodem voor nieuwe economische ideeën en initiatieven en nieuwe producten en processen.

De huidige bijdrage van het bedrijfsleven en de kennisinstellingen aan de Bredase kenniseconomie

- Zes van de tien bedrijven zijn bezig met innovaties binnen hun bedrijf.
- Kenniseconomie beperkt zich niet alleen tot het hoogste opleidingsniveau. Ook de lagere opleidingsniveaus vragen andere vaardigheden aan

---

³ Het RPB verstaat hieronder personen met een hoog gemiddeld opleidingsniveau, die relatief veel ict gebruiken en vaardigheden bezitten die te maken hebben met creativiteit, communicatie en overtuigingskracht. Ze lopen voorop in de ict en informatie-economie.

werknemers, zoals: communicatieve vaardigheden, dienstverlenende houding en denkvermogen.

- Hogescholen zijn met een aantal initiatieven actief om hun kennis toegankelijker te maken, zoals: Starterslift, Kennisvouchers, Connex, participatie in kennisnetwerken, etc.

De kenniseconomie en het stimuleren van de innovativiteit wordt in de toekomst van nog meer belang voor de economische concurrentiepositie van Breda en de regio. Daarbij is een toename van de arbeidsproductiviteit nodig om toekomstig tekort aan arbeid op te kunnen vangen.

De Bredase kenniseconomie kan in de toekomst nog meer gestimuleerd worden:

- Kennis is nu vaak nog moeilijk toegankelijk voor bedrijven. Bij bedrijven is er wel het besef dat ze moeten innoveren, maar ze weten niet waar ze terecht kunnen voor hun vragen over innovatieve veranderingen. Nu gebeurt kennisoverdracht/-advies nog vaak via “toevallige” contacten, zoals: accountants, banken, collega-ondernemers, relaties in de branche. Vanuit het onderwijsveld kan een meer vraaggestuurde aanpak worden opgezet.
- Het doorgroeien naar een universitair niveau in Breda; bij een kennisstad mag verwacht worden dat ook het hoogste kennisniveau aanwezig is.
- Ontwikkelen van een (internationale) studentenstad; de studentenaantallen aan hbo- en wo-instellingen nemen de komende jaren nog toe in Nederland. Dit geeft kansen voor de doorgroei van de kennisinstututen in Breda. In een concurrerende markt is het dan wel erg belangrijk dat de aantrekkelijkheid van Breda voor studenten verder versterkt wordt.

Sterke uitgangspositie Breda

Zeker in de huidige onzekere economische situatie is de concurrentiekracht van een stad belangrijk om mee te kunnen profiteren van de economische groei. De uitgangspositie van Breda is daarbij sterk. De waardering voor het vestigingsklimaat in Breda is toegenomen. Het

ondernemingsklimaat wordt in Breda hoger gewaardeerd dan gemiddeld in de grote steden van Nederland. Voor ondernemers zijn bereikbaarheid, ligging in Nederland, imago van de stad, ligging Benelux/Euroregio en een prettig woonklimaat de sterkste punten van Breda. In het licht van het toenemend belang van de kenniseconomie, waarbij meer kennisgerelateerde factoren de vestigingskeuze en het succes van bedrijven beïnvloeden, is het een voordeel dat Breda beschikt over een gemiddeld hoogopgeleide beroepsbevolking.

Puntsgewijs volgen hierna de belangrijkste resultaten van deze Economische Barometer:

Economische structuur en werkgelegenheid

- In 2010 (situatie april 2010) telt Breda 101.795 banen (- 0,7% t.o.v. 2009). Het afgelopen jaar daalde de werkgelegenheid met 735 banen. Daarmee is een einde gekomen aan de groei die vanaf 2005 zichtbaar was.
- Ondanks een daling van de werkgelegenheid, heeft de groei van het aantal vestigingen zich nog doorgezet.
- In 2010 zijn er in Breda 1.310 nieuwe vestigingen gestart. Deze vestigingen kende een totale werkgelegenheid van 2.670 banen.
- In de gezondheids- welzijnszorg nam de werkgelegenheid toe met 730 banen.
- Bij handel en reparatie nam de werkgelegenheid af met 570 banen. Daarnaast was er een flink banenverlies in de bouwnijverheid (- 330 banen), openbaar bestuur en overheid (- 310 banen) en industrie (- 270 banen).

Producentenvertrouwen

- Het Bredase producentenvertrouwen ontwikkelt zich conform het landelijke beeld. Het in de twee voorgaande perioden ingezette herstel zet door, maar het tempo vlakt wel af. In november is het niveau net voldoende: 6,04.

Marktoriëntatie bedrijven

- Het bedrijfsleven in Breda is in de eerste plaats regionaal georiënteerd; ruim een derde van het Bredase bedrijfsleven gericht op de regionale markt. De industrie is vooral georiënteerd op de internationale markt.

Vestigingsklimaat Breda

- Breda krijgt als vestiginglocatie met een 7,0 een ruime voldoende van het bedrijfsleven. De waardering voor het ondernemingsklimaat in Breda ligt boven het gemiddelde van de grote steden in Nederland.
- Voor ruim vier van de tien ondernemers is de bereikbaarheid van de gemeente het sterkste punt van Breda. Daarna wordt de bereikbaarheid van het bedrijf binnen Breda en ligging in Nederland als sterkste punt genoemd. Gevolgd door het imago van Breda, ligging Benelux/Euroregio en een prettig woonklimaat.
- Belangrijkste verbeterpunten aan de vestigingslocatie in Breda zijn voor het bedrijfsleven de parkeervoorzieningen, veiligheid/criminaliteit en medewerking gemeente.

Inkomensniveau

- In vergelijking met het gemiddelde van de grote steden (G30) heeft het gemiddelde Bredase huishouden een hoog inkomen. Het afgelopen jaar is het gemiddelde inkomen weer gestegen, alleen iets minder dan het landelijke gemiddelde. Hierdoor is Breda van de grote gemeenten van een 2^e naar een 3^e plek verschoven.

Vastgoedmarkt

- De Bredase kantoor- en bedrijfsmarkt zijn als ruim te bestempelen. In januari 2011 bedraagt het aanbod kantoorruimte ca. 115.000 m² vvo, het aanbod bedrijfsruimte bijna 240.000 m² vvo. Het aanbod aan kantoorruimte lijkt zich te stabiliseren, het bedrijfsaanbod loopt echter verder op.
- In 2010 is in totaal bijna 34.000 m² vvo kantoorruimte door de markt opgenomen; ruim 1.500 m² meer dan het opnameniveau van 2009.

- In 2010 is de opname van bedrijfsruimten is 29.000m². In 2009 was dit 60.000m² vvo.

Arbeidsmarkt Breda

- Begin 2010 is de daling van het aantal openstaande vacatures aanzienlijk afgenomen (-7%). Ten aanzien van het aantal ontstane vacatures wordt tot het eind van 2010 een toename van 15% verwacht.
- De Bredase groei van de beroepsbevolking zwakt af tot gemiddeld 0,8% in de periode 2010-2020. Na 2020 zal de groei verder afvlakken.
- In de periode december 2009 – december 2010 daalde de Bredase werkloosheid licht. Het aantal Bredase werklozen steeg tot en met februari 2010. Daarna daalt de Bredase werkloosheid met zo'n 60 personen per maand.
- In 2011 wordt voor Breda een verdere afname van de werkloosheid verwacht.
- Na 2015 mag een snelle afname van het overschot op de (regionale) arbeidsmarkt verwacht worden. Daarnaast zal op de korte tot middellange termijn door de aankomende uitstroom van oudere werknemers (vervangingsvraag) een extra druk komen te liggen op het beschikbaar arbeidsaanbod.

West-Brabant

- Vergeleken met de andere Brabantse Corop gebieden en het Nederlandse gemiddelde heeft West-Brabant een hoog Bruto Regionaal Product per inwoner.
- In 2010 werken in West-Brabant 327.690 personen bij ruim 49.000 bedrijven. In de periode 2000-2010 steeg het aantal banen met 6,9%.
- Eind november 2010 telt West-Brabant 18.282 werklozen. Dit is 30% hoger dan eind 2008, maar 3,5% minder dan eind 2009. In 2010 zal het werkloosheidspercentage in Nederland op 5,4% en in West-Brabant op 5,1% liggen. Het werkloosheidsniveau van West-Brabant ligt al vijf jaar onder het landelijk niveau.
- De West-Brabantse beroepsbevolking nam tussen 2000 en 2009 met 5,5% toe tot 326.000 personen.

Tussen 2010 en 2015 zal de toename van de beroepsbevolking geleidelijk afvlakken en na 2015 zelfs licht gaan krimpen (- 0,2%).

- De spanning op de arbeidsmarkt is in 2009 duidelijk verminderd. De West-Brabantse arbeidsmarkt werd als ruim gekwalificeerd. Hoewel in 2010 is de arbeidsmarkt nog ruim is, is er wel een voorzichtige “opwaartse” beweging zichtbaar naar meer spanning tussen vraag en aanbod. In de loop van 2010 neigt de krapte meer naar een gemiddelde niveau.

Tien jaar Economische Barometer Breda: economische transformatie van een stad

Avans Hogeschool, Gemeente Breda en Rabobank Breda presenteren met deze rapportage de tiende editie van de Economische Barometer Breda. In de eerste tien jaar van de 21e eeuw heeft een transformatie van de Bredase economie plaats gevonden. Een aantal beeldbepalende trends uit deze periode:

Groot wordt groter, ook Klein ontwikkelt zich krachtig
Grootschalige ontwikkelingen in onder meer onderwijs, zorg en detailhandel gaan gelijk op met kleinschalige ontwikkelingen, zoals de spectaculaire groei van het vrije ondernemerschap.

Van Productie naar Diensten

Er is een verschuiving van productiesector naar dienstensector. Belangrijke productiebedrijven zijn vertrokken uit Breda, of zijn flink ingekrompen, daar stond een sterke groei in de dienstensector, zowel profit, als non-profit, tegenover.

Beleving Breda

Beleving wordt steeds belangrijker in de economie. Breda, en vooral de binnenstad, weet daarvan te profiteren. Breda is een dagje uit, voor veel bezoekers van buiten de regio, maar ook België.

Beneluxering

Met de komst van een groot aantal Benelux-vestigingen, weet Breda haar internationale positie steeds beter waar te maken.

Breda kennisstad

Breda is steeds meer een stad voor hoogopgeleiden, niet alleen maar om te wonen, maar ook om te werken en te studeren. De ontwikkelingen bij de Bredase onderwijsinstellingen ondersteunen deze trend.

2. Inleiding

Breda heeft een gunstige geografische ligging tussen de Randstad en de Vlaamse Ruit. De stad heeft goede verbindingen, een goede bereikbaarheid en een rijke historie. In 2010 telt Breda 173.304 inwoners. In de periode 2000-2010 groeide het aantal inwoners met 7,9%.

Deze Economische Barometer presenteert de achtergronden van de economische ontwikkeling. Behalve de actuele stand van zaken geeft de barometer ook de ontwikkeling in de afgelopen jaren en waar mogelijk inzicht in toekomstige ontwikkelingen.

Hoofdstuk drie geeft een overzicht van de Bredase economie, waarbij wordt gekeken naar de economische structuur en werkgelegenheid, productenvertrouwen, inkomensverdeling, inkomen, vestigingsklimaat en vastgoedmarkt. Hoofdstuk vier is gewijd aan de arbeidsmarkt. In hoofdstuk vijf wordt het thema van deze barometer, de Bredase kenniseconomie, verder uitgewerkt. De rapportage sluit af met een beschrijving van de economie in West-Brabant.

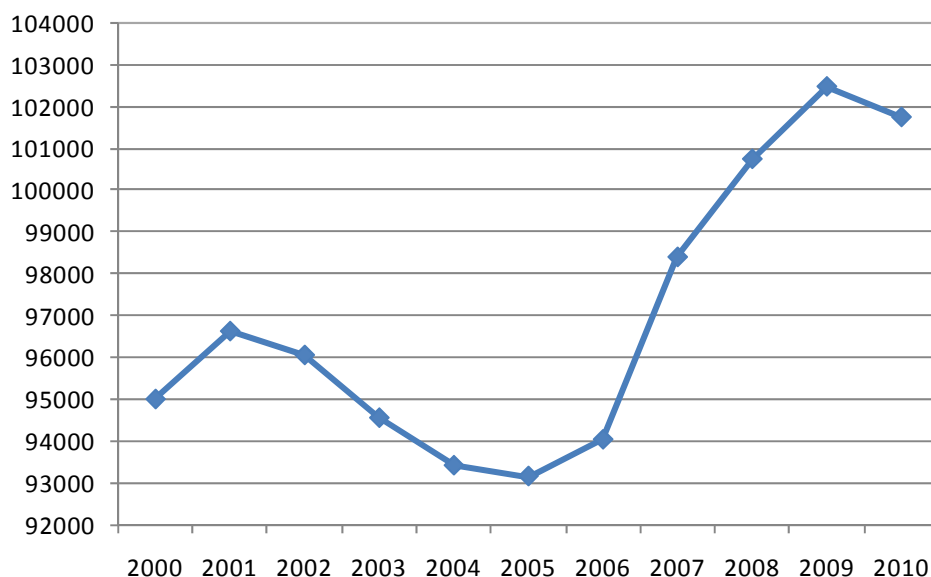
3. De economie van Breda

In dit hoofdstuk wordt de stand van zaken van de Bredase economie beschreven. Op een aantal aspecten gaat dit hoofdstuk in op de ontwikkelingen van de afgelopen jaren. De economische ontwikkelingen in Breda kunnen niet los gezien worden van de landelijke ontwikkelingen. Deze worden in het kort geschetst in dit hoofdstuk.

3.1. Economische structuur en werkgelegenheid

In 2010 (situatie per april) telt Breda 101.795 banen.

Figuur 2 Banenontwikkeling Breda 2000-2010

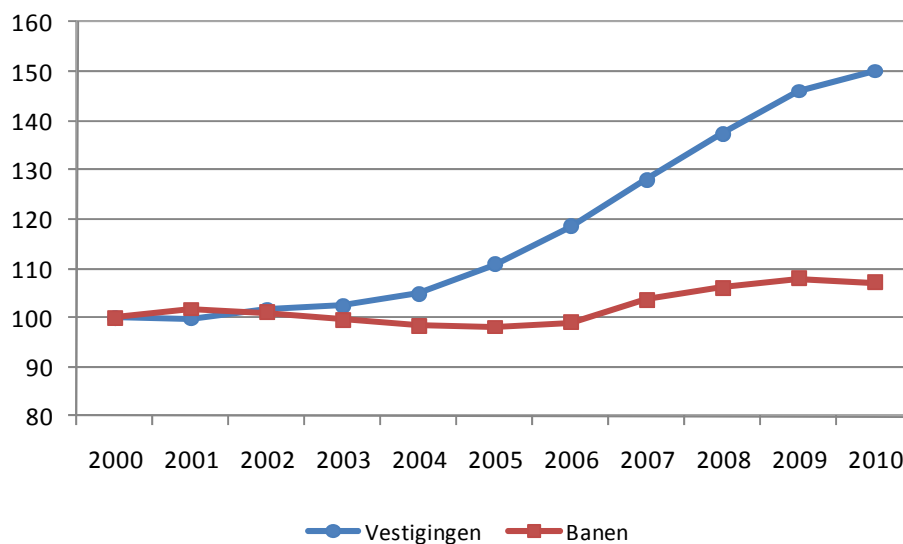
Bron: Vestigingenregister Breda

Het afgelopen jaar daalde de werkgelegenheid licht met 735 banen (- 0,7%). Daarmee is een einde gekomen aan de groei die vanaf 2005 zichtbaar was.

In vergelijking met het aantal banen ontwikkelde het aantal vestigingen zich nog wel positief. In de periode 2000-2010 steeg het aantal banen met 7,1%, terwijl het aantal vestigingen met 50,1% toenam. Wel is de toename van het aantal vestigingen in 2010 afgezwakt in vergelijking met de voorgaande jaren. In de periode 2009-2010 zijn er 346

vestigingen bijgekomen (+2,8%). De gemiddelde jaarlijkse toename van het aantal vestigingen voor de periode 2000-2010 was 4,1%.

Figuur 3 Groei vestigingen en banen 2000-2010 (index 2000=100)

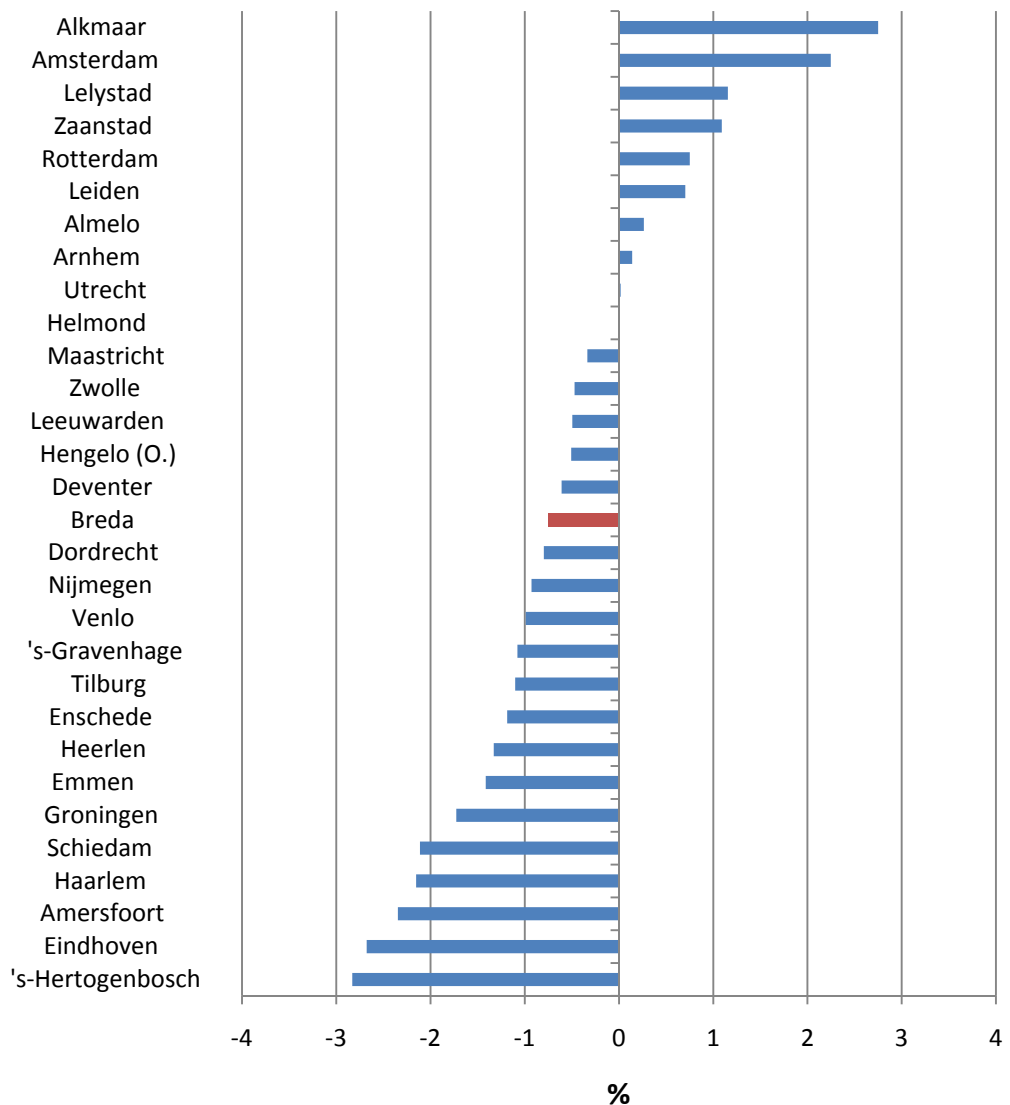

Bron: Vestigingenregister Breda

De groei van het aantal vestigingen wordt veroorzaakt door de sterke toename van het aantal eenpersoonsbedrijven. In acht jaar tijd verdubbelde deze categorie. In de grootteklassen twee tot en met tien banen en tien en meer banen is in de periode 2000-2010 het aantal vestigingen nagenoeg gelijk gebleven.

In navolgende figuur wordt een vergelijking gemaakt tussen de werkgelegenheidsontwikkeling van de 30 grootste steden in Nederland. Breda neemt met een werkgelegenheidsafname van 0,7% een middenmootpositie in. De werkgelegenheidsontwikkeling loopt achter bij die van onder meer Alkmaar, Amsterdam, Lelystad en Zaanstad. Maar Breda doet het een stuk beter dan Den Bosch, Eindhoven, Amersfoort en Haarlem.

Figuur 4 Werkgelegenheidsontwikkeling (%) grote steden 2009-2010

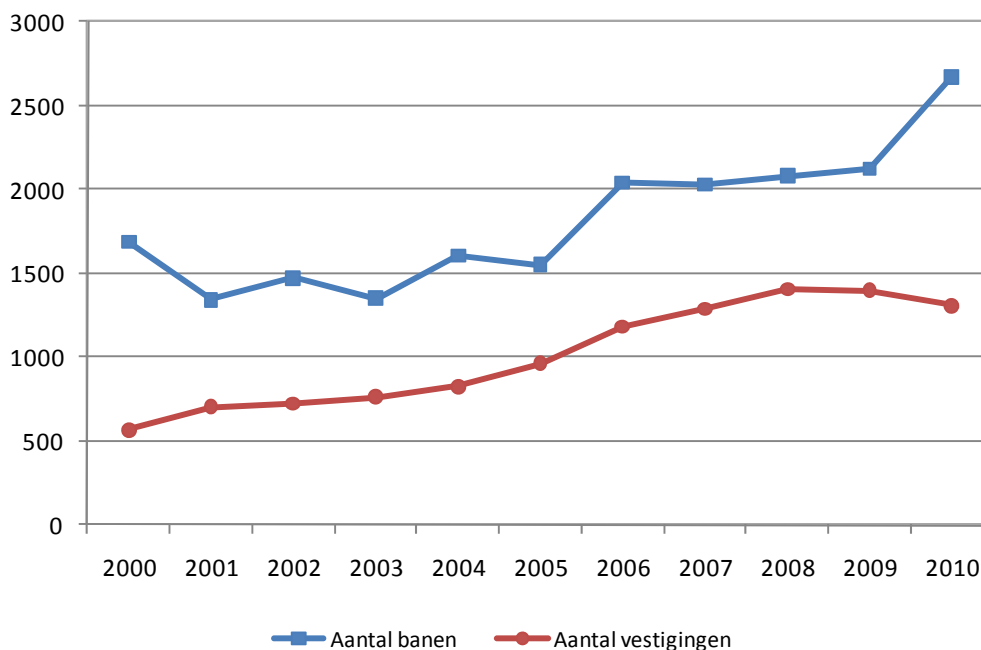

Bron: Lisa

Starters

In 2010 zijn er in Breda 1.310 nieuwe vestigingen gestart. Deze vestigingen kende een totale werkgelegenheid van 2.670 banen.

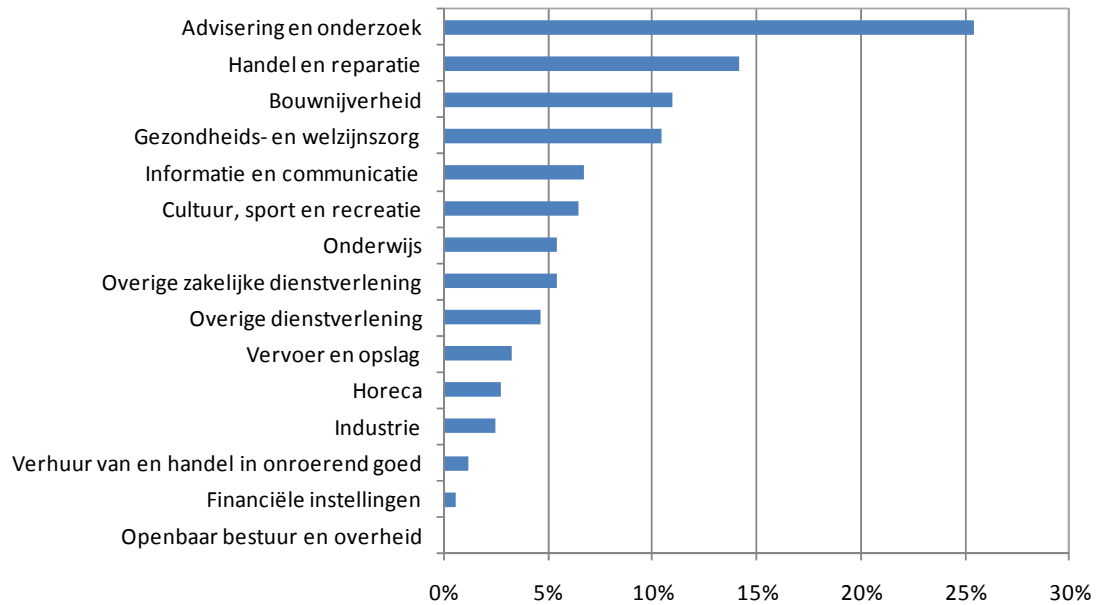
Figuur 5 Aantal starters (naar vestiging en banen) 2000-2010

Bron: Vestigingenregister Breda

De verdeling van de starters naar economische sectoren is in navolgende grafiek weergegeven. De meeste starters bevinden zich in de advisering en onderzoek, handel en reparatie, bouwnijverheid en gezondheid- en welzijnszorg.

Figuur 6 Starters 2010 naar sectoren

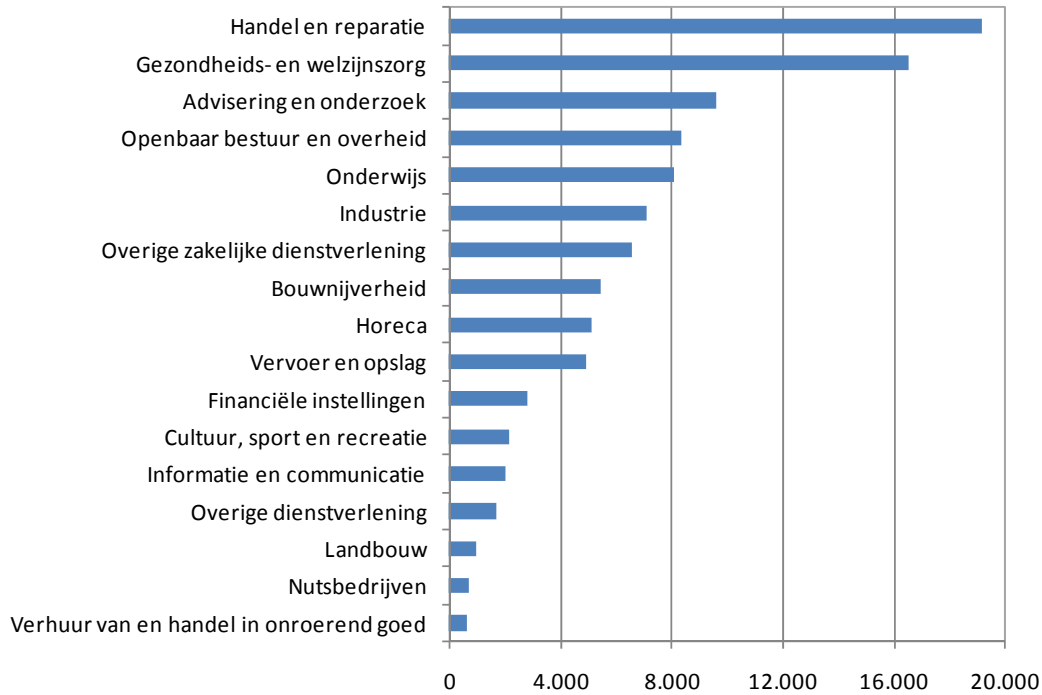

Bron: Vestigingenregister Breda

Economische structuur

De drie belangrijkste economische sectoren in de Bredase werkgelegenheid zijn: handel en reparatie, gezondheids- en welzijnszorg en advisering en onderzoek .

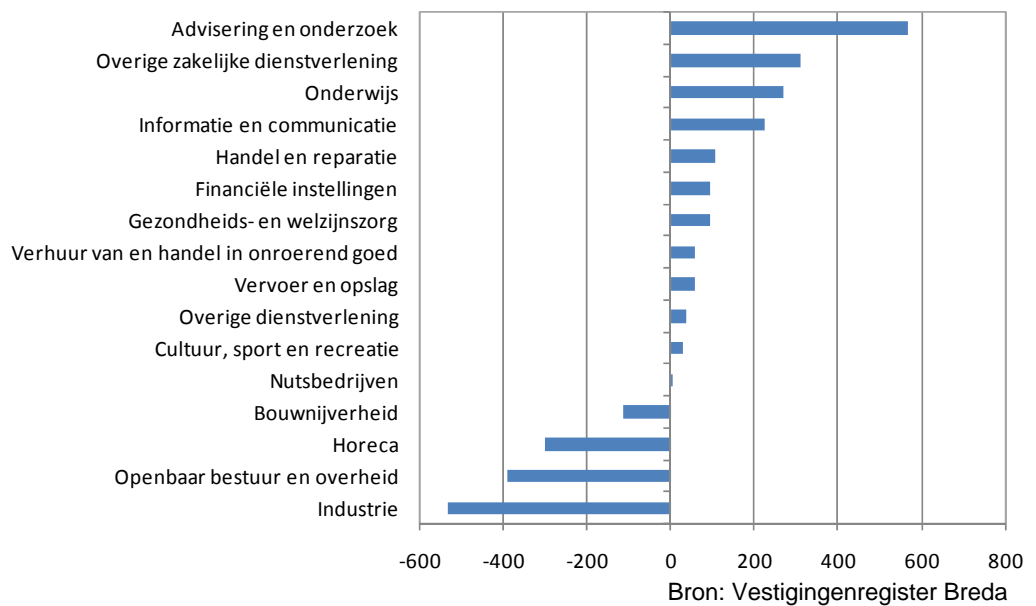
Figuur 7 Werkgelegenheid 2010 naar sectoren

Bron: Vestigingenregister Breda

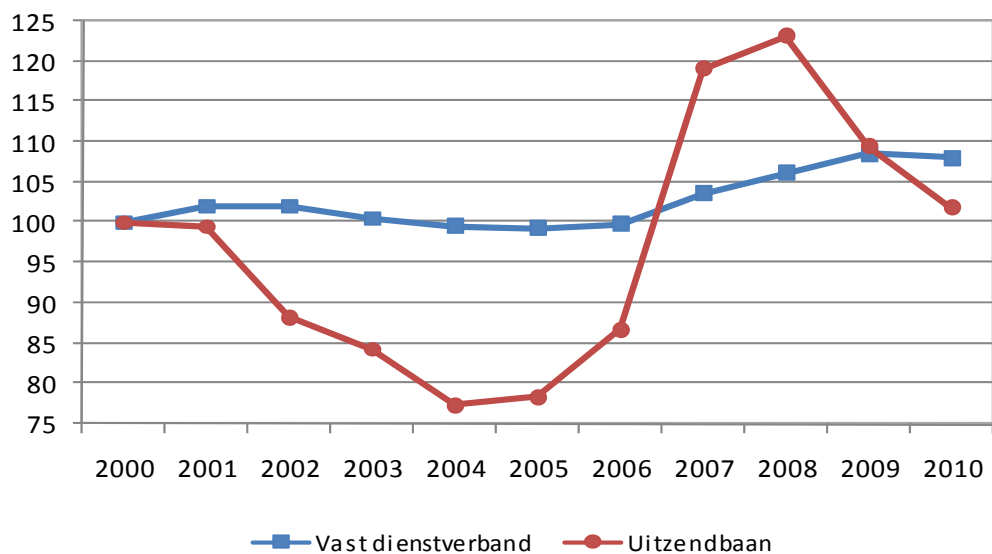
In 2010 vertoonde in Breda vooral gezondheids- welzijnszorg een sterke werkgelegenheidsgroei (+ 730 banen). Bij handel en reparatie gingen daarentegen 570 banen verloren. Daarnaast was er een flink banenverlies in de bouwnijverheid (- 330 banen), openbaar bestuur en overheid (- 310 banen) en industrie (- 270 banen).

Figuur 8 Banenontwikkeling sectoren Breda 2009-2010

Onderstaand figuur toont de banenontwikkeling naar soort dienstverband. Opvallend is dat vanaf 2006 het aantal banen in vast dienstverband nog licht is gestegen, terwijl het aantal uitzendbanen vanaf 2008 flink is gedaald. In de economische recessie zijn ook landelijk veel uitzendbanen verloren gegaan.

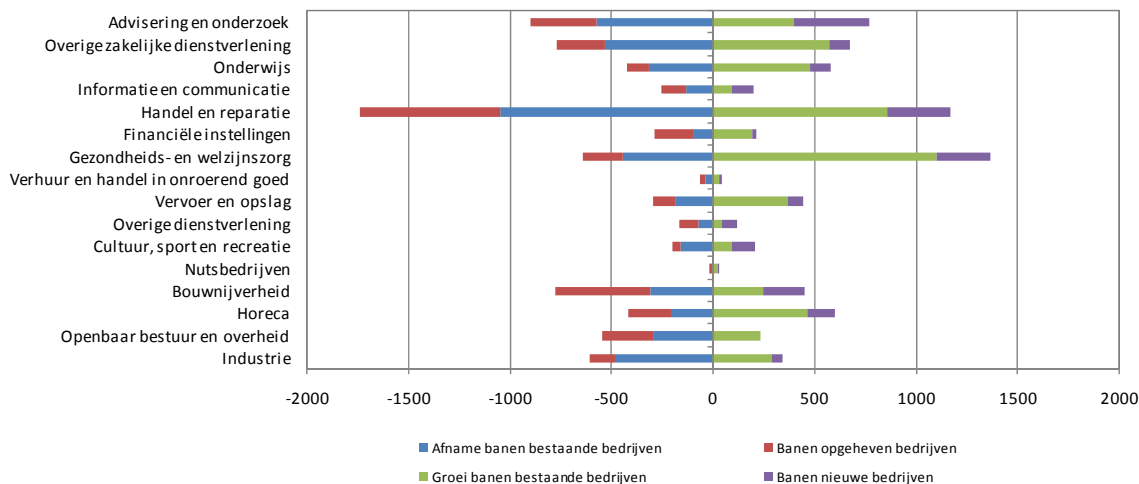
Figuur 9 Banenontwikkeling naar soort dienstverband Breda 2000-2010

Economische dynamiek

Twee centrale thema's in het economisch beleid van de gemeente zijn ondernemerschap en dynamiek⁴. Het navolgend overzicht geeft per economische sector de gevolgen van deze economische dynamiek aan voor de werkgelegenheid.

Figuur 10 Dynamiek banengroei sectoren 2008-2010

Bron: Vestigingenregister Breda

Met de sectordynamiek worden de bewegingen, groei en afname van een sector bedoeld. De groei van een sector kan worden veroorzaakt door een banengroei bij bestaande bedrijven in Breda of door starters/nieuwe vestigingen in Breda. Een afname van een sector kan worden veroorzaakt doordat er een afname is van het aantal banen bij bestaande bedrijven, dat een bedrijf failliet gaat of dat het bedrijf verhuist naar buiten Breda.

De dynamiek is het grootst in de handel en reparatie en advisering en gezondheid- en welzijnszorg.

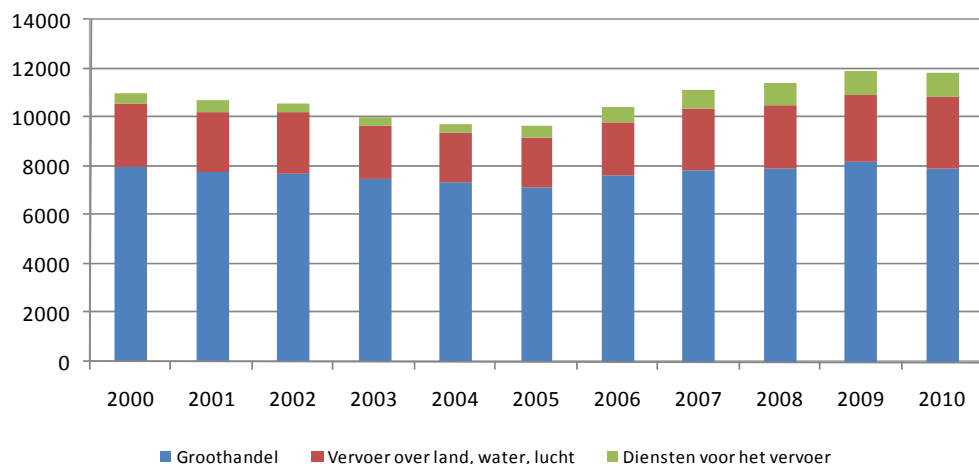
De Gemeente Breda wil een krachtige impuls geven aan de stedelijke economie. De strategie uit de 'Economische Impulsnota: Breda actief de markt op' richt zich op een optimale afstemming van de activiteiten van de afdeling Economische Zaken op de behoeften van het bedrijfsleven.

⁴ Bij dynamiek gaat het om de gevolgen voor de werkgelegenheid van het proces van vestiging en opheffing/verhuizing van bedrijven naar buiten Breda enerzijds en de groei en de krimp van bestaande bedrijven.

Internationale handel en logistiek

Voor Breda is handel en logistiek een belangrijke sector. Zeker nu bekend is dat het Logistieke Topinstituut en de Supply Chain Campus worden gevestigd in Breda. Daarmee wordt Breda de centrale plaats waar bedrijven, kennisinstellingen en overheid hun krachten bundelen.

Figuur 11 Banenontwikkeling handel en logistiek⁵ 2000-2010

Bron: Vestigingenregister Breda

De sector handel en logistiek telt 11.840 banen. De meeste personen werken in de groothandel (7.940 banen). Voor de periode 2000-2010 is de werkgelegenheid zeer licht toegenomen met gemiddeld 0,8% per jaar.

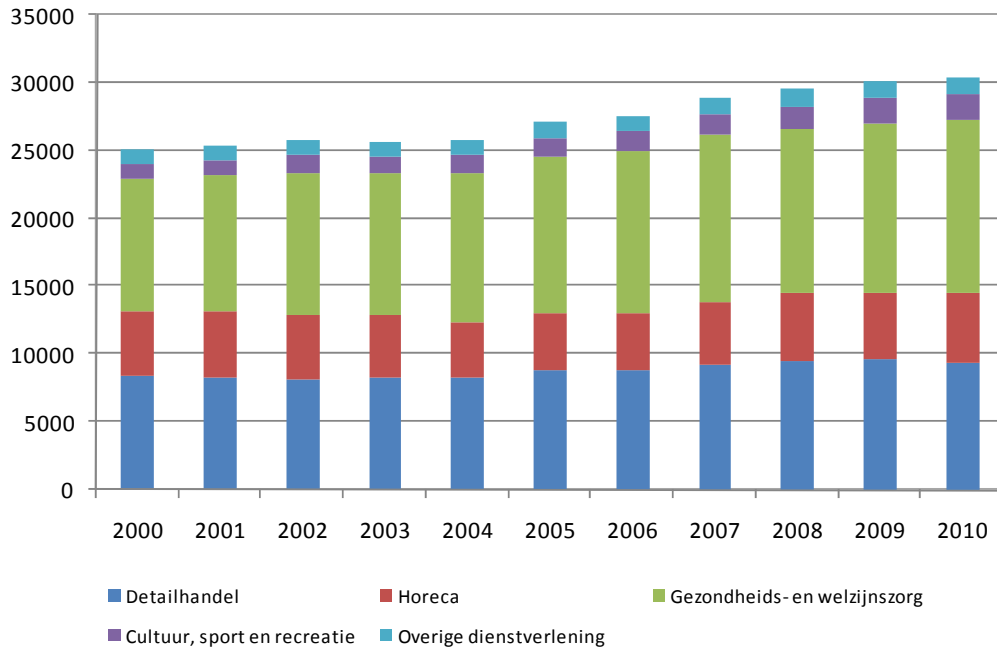
In 2010 groeide het totaal aantal vestigingen in de handel en logistiek tot 1.150. Voor de periode 2000-2010 nam het aantal vestigingen gemiddeld jaarlijks met 1,8% toe.

Hospitality

Hospitality richt zich op de bewoner en bezoeker van de stad en heeft betrekking op alle sectoren die zich richten op het verzorgen van consumenten. In de Economische Impulsnota worden de sectoren detailhandel, horeca en toerisme, gezondheids- en welzijnszorg, cultuur, sport en recreatie tot de sector hospitality gerekend.

⁵ Op dit moment zijn er alleen gegevens over de totale handel en logistiek in Breda. De activiteiten zijn niet uitgesplitst naar nationale en internationale activiteiten.

Figuur 12 Banen Hospitality 2000-2010

Bron: Vestigingenregister Breda

In 2010 zijn er 30.415 personen werkzaam in de hospitality. In de periode 2000-2010 is het aantal banen gegroeid met 5.410 banen, wat neerkomt op een jaarlijkse gemiddelde groei van 2,0%.

De meeste banen bevinden zich in 2010 in de gezondheids- en welzijnszorg (41,7%), gevolgd door de detailhandel (30,9%) en de horeca (16,8%).

In het afgelopen jaar is het aantal banen in de detailhandel met 232 (- 2,4%) afgenomen. Ook bij de overige dienstverlening, waar bijvoorbeeld kappers en fitnesscentra mee worden bedoeld, was een lichte banenafname (-35 banen). De andere onderdelen van de hospitality kende juist een toename van het aantal banen.

In 2010 zijn er 4.040 vestigingen in de hospitality. In de periode 2000-2010 is het aantal vestigingen toegenomen met 1.080 wat neerkomt op een gemiddelde jaarlijkse groei van 3,2%.

3.2. Producentenvertrouwen

Sinds 1954 vraagt het Centraal Bureau voor de Statistiek aan ondernemers via een enquête naar de ontwikkeling van hun industriële bedrijf. Deze maandelijkse en kwartaalenquêtes staan bekend onder de naam 'producentenvertrouwen'. Avans Hogeschool voert in het kader van de Economische Barometer Breda onderzoek uit naar het producentenvertrouwen in Breda. In afwijking van het landelijke onderzoek heeft Avans Hogeschool gekozen voor een onderzoek naar de mening van ondernemers uit drie sectoren: industrie, logistieke bedrijven en zakelijke dienstverlening. De bedrijven hebben een op hun sector toegesneden vragenlijst ontvangen. De samenstelling van de vragen is zodanig dat de antwoorden een beeld geven van de mening van de respondenten over hun huidige bedrijfsactiviteiten en de bezettingsgraad. Hierbij geeft de bezettingsgraad aan in hoeverre de bedrijven hun productiecapaciteit ten volle benutten. Daarnaast zijn ze gevraagd hun oordeel te geven over de toekomstige bedrijfsactiviteiten. Als laatste onderdeel is gevraagd naar verwachte knelpunten zoals moeilijk vervulbare vacatures. In november 2009 heeft de 17e meting plaatsgevonden. De vragenlijst is ditmaal ingevuld door 24 industriële bedrijven, 54 bedrijven uit de sector groothandel en vervoer en 96 bedrijven uit de zakelijke dienstverlening.

Algemene beeld

Cijfers van het CBS geven aan dat er in het derde kwartaal van dit jaar sprake is van een economische groei van 1,8% t.o.v. dezelfde periode van het vorige jaar⁶. Dat is, na het crisisjaar 2009, uiteraard een positief cijfer, maar het is wel tekenend dat de groei in het 3e kwartaal lager was dan in het kwartaal daarvoor. Met andere woorden, een echt herstel van de economie zet nog niet door.

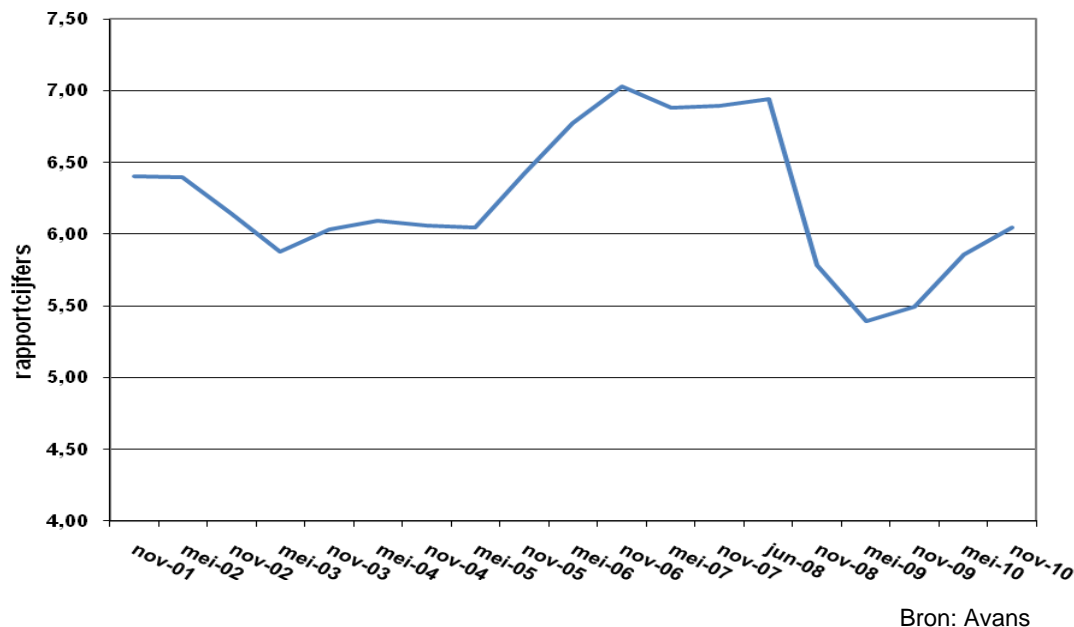
De cijfers met betrekking tot het producentenvertrouwen van de Bredase ondernemers laten een vergelijkbaar beeld zien. Het in de twee voorgaande perioden ingezette herstel zet door, maar vlakt wel af. De totaalscore komt uit op 6,04,

---

⁶ CBS, kwartaalrekeningen, november 2010

hetgeen betekent dat er een minieme verbetering ten opzichte van de voorgaande meting heeft plaatsgevonden.

Figuur 13 Producentenvertrouwen totaalbeeld

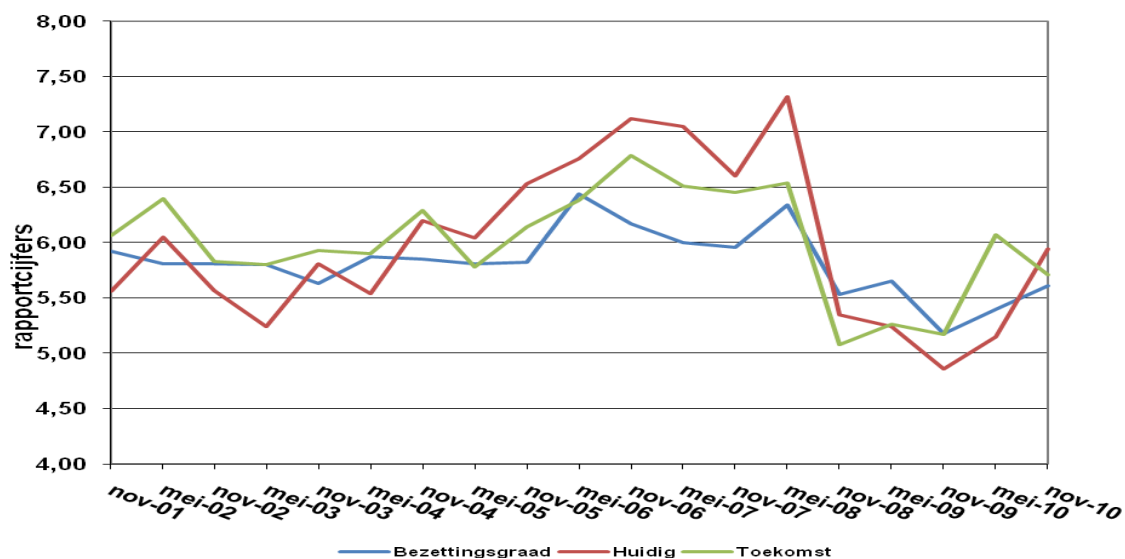
De drie onderscheiden sectoren binnen de Bredase economie laten een wisselend beeld zien.

Evenals vorige jaren liggen de cijfers in de industrie lager dan in de beide andere sectoren. Opvallend is dat terwijl er bij de huidige ontwikkelingen nog sprake is van een opgaande lijn, er bij de toekomstverwachtingen een negatieve ontwikkeling te bespeuren valt. Ook liggen de meeste deelcijfers nog steeds onder de 6, hetgeen een verslechtering inhoudt in vergelijking tot de periode ervoor. Negatieve uitschieter is de beoordeling van de orderportefeuille die uitkomt op 5,25. Ook is men negatief over de verwachte ontwikkeling van de prijzen. Dit scoort zelfs een 4,88. Dit alles leidt ook tot pessimisme met betrekking tot een eventuele personeelsuitbreiding.

De landelijke trend in de industrie is iets positiever. In de conjunctuurtest industrie van het CBS geeft per saldo 5% van de ondernemers aan een groei van de productie te verwachten⁷.

⁷ CBS, conjunctuur test industrie, november 2010

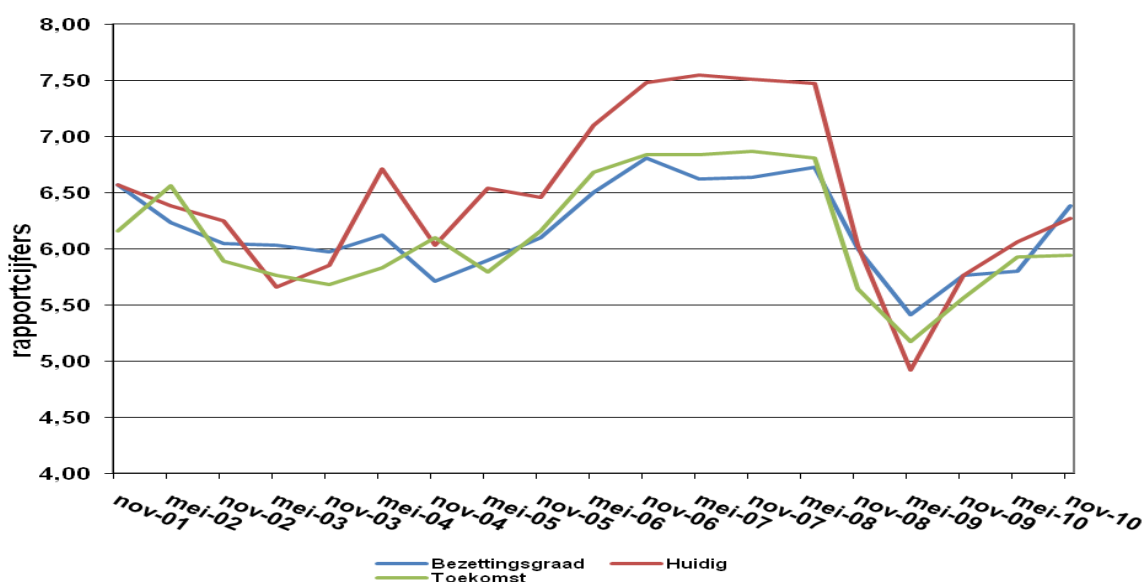
Figuur 14 Producentenvertrouwen industrie

Bron: Avans

De sector groothandel en vervoer scoort in zijn geheel hoger dan de industrie. De scores voor de bezettingsgraad en de huidige bedrijfsactiviteit laten een positief beeld zien, maar net als in de industrie blijven de toekomstverwachtingen achter. Het is niet zozeer de verwachte omzet, die scoort een 6,5, maar met name de prijsontwikkeling die de ondernemers zorgen baart. Toch overweegt een kwart (26%) van hen een personeelsuitbreiding.

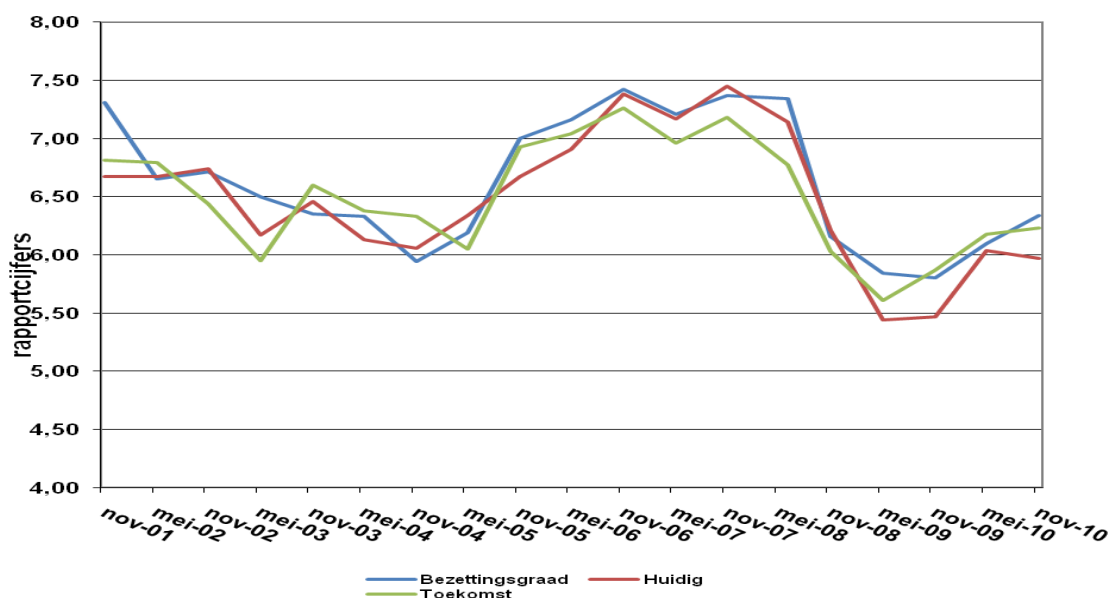
Figuur 15 Producentenvertrouwen Groothandel en vervoer

Bron: Avans

De zakelijke dienstverlening scoort het best bij de toekomstverwachtingen. Met name de verwachte afzet voor de komende 3 maanden scoort met 6,73 relatief hoog. 25% van de ondernemers geeft aan een personeelsuitbreiding te overwegen. De stemming is dus (heel) voorzichtig positief. Het landelijke beeld in deze sector komt daarmee overeen. Het CBS rapporteerde in november een verwachte omzettoename in de sector, maar geeft daarbij wel aan dat deze groei lager ligt dan in de voorgaande 2 maanden⁸.

Figuur 16 Producentenvertrouwen Zakelijke dienstverlening

Bron: Avans

3.3. Afzetmarkten Bredase bedrijven

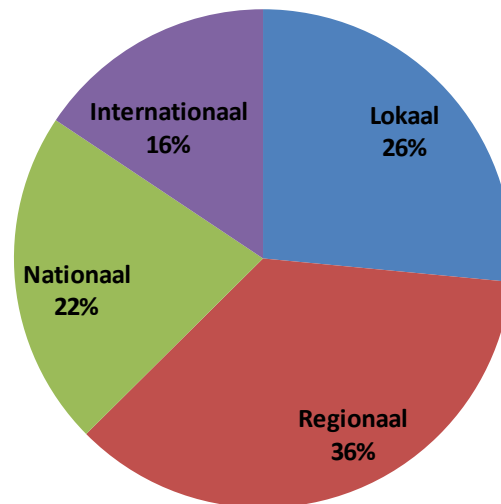
Uit de bedrijvenenquête⁹ 2010 blijkt dat het bedrijfsleven in Breda in de eerste plaats regionaal georiënteerd is. Gerelateerd aan het aantal banen is ruim een derde van het Bredase bedrijfsleven gericht op de regionale markt. Alleen de industrie is vooral georiënteerd op de internationale markt. De gezondheids- en welzijnszorg is vooral lokaal en regionaal gericht.

⁸ CBS, conjunctuurbericht 25 november 2010

⁹ In juni 2010 heeft een enquête plaatsgevonden onder alle bedrijven in Breda met 10 of meer werkzame personen. Deze enquête ging over verschillende relevante onderwerpen voor het bedrijfsleven. De volgende twee paragrafen laten enkele resultaten van deze bedrijvenenquête zien.

De volgende figuur laat zien op welke markten de onderzochte bedrijven zich oriënteren. Het marktaandeel is gerelateerd aan het aantal banen.

Figuur 17 Belangrijkste afzetmarkten bedrijven in Breda (gerelateerd aan aantal banen)

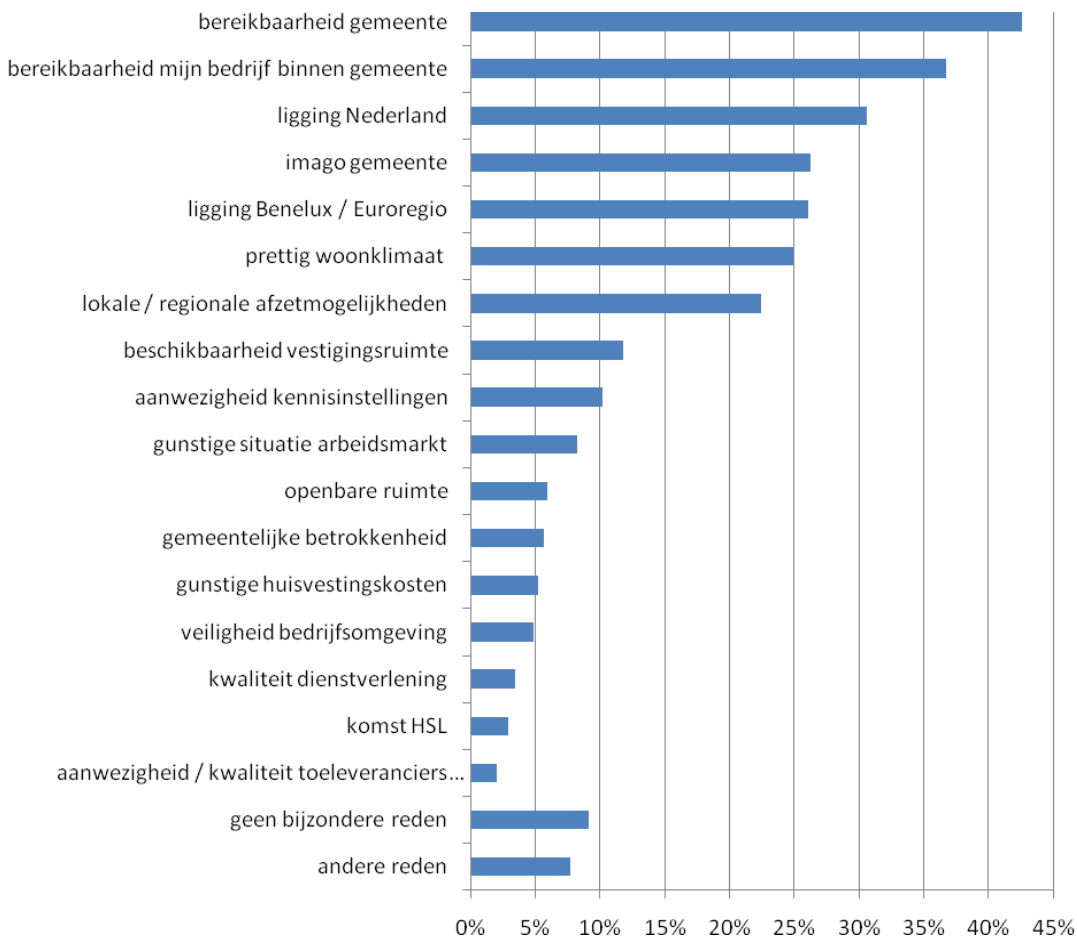

Bron: Bedrijvenenquête 2010

3.4. Vestigingsklimaat Breda

Breda krijgt als vestigingslocatie met een 7,0 een ruime voldoende van het bedrijfsleven. Van de ondernemers geeft 94% een voldoende aan Breda als vestigingslocatie. Bedrijven hebben het redelijk tot goed naar hun zin in Breda: 37% van de ondernemers zou nergens anders willen zitten en daarnaast bevalt het bijna de helft redelijk goed om in Breda gevestigd te zijn. Vergeleken met 2007 is de waardering voor Breda als vestigingslocatie toegenomen. Voor ruim vier van de tien ondernemers is de bereikbaarheid van de gemeente het sterkste punt van Breda. Daarna wordt de bereikbaarheid van het bedrijf binnen Breda en ligging in Nederland als sterkste punt genoemd. Gevolgd door imago Breda, ligging Benelux/Euroregio en een prettig woonklimaat.

Figuur 18 Sterke punten Breda als vestigingslocatie voor bedrijven

Bron: Bedrijvenenquête 2010

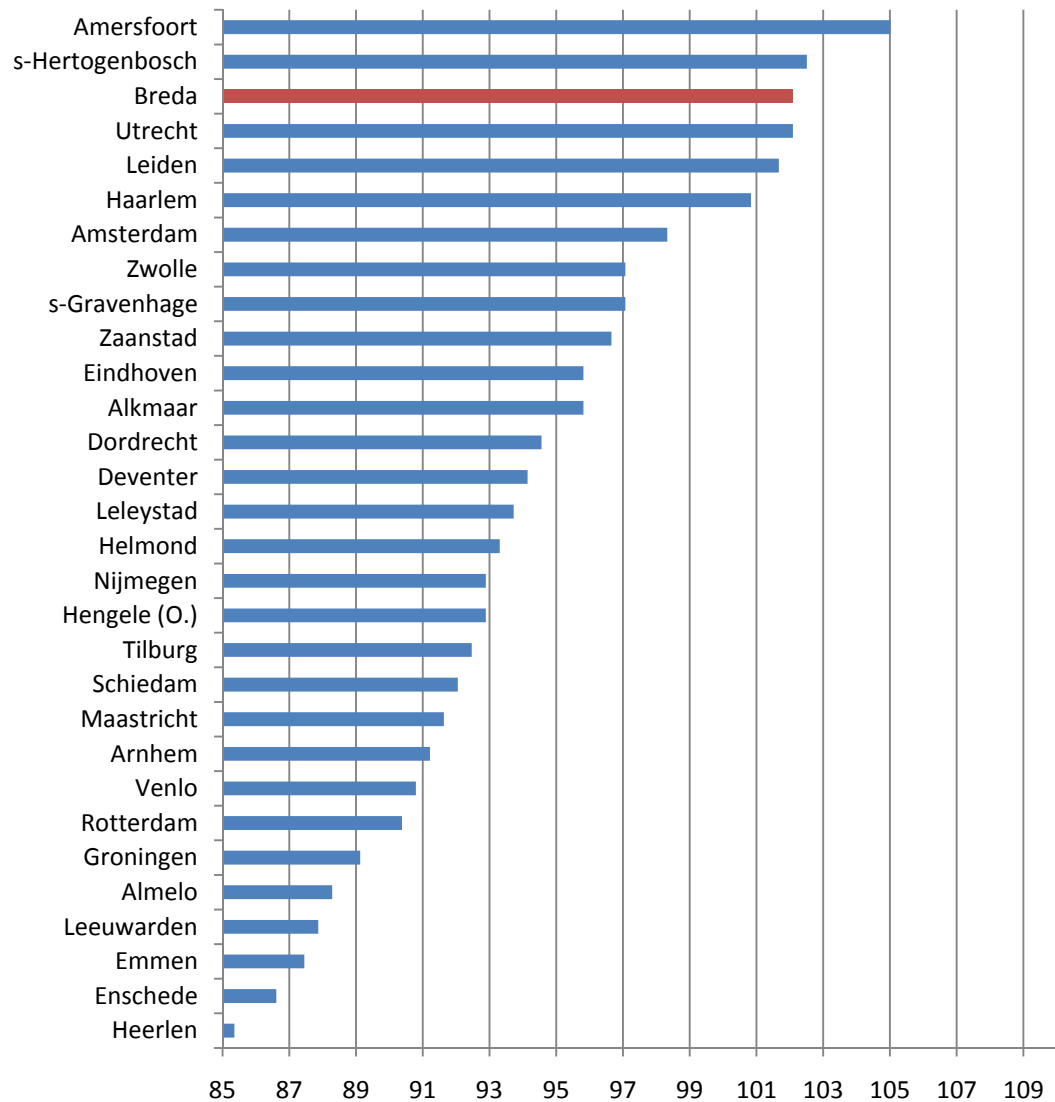
Belangrijkste verbeterpunten voor het bedrijfsleven zijn de parkeervoorzieningen, veiligheid/criminaliteit en medewerking gemeente.

De Benchmark Gemeentelijk Ondernemingsklimaat 2010 laat zien, dat niet alleen de waardering voor het ondernemingsklimaat in Breda is toegenomen, maar dat de waardering in Breda ook boven het gemiddelde ligt van de grote steden in Nederland.

3.5. Inkomen

Naast het hebben van werk is het inkomen van de inwoners één van de indicatoren voor de economische positie van de stad.

Figuur 19 Gestandaardiseerd huishoudensinkomen grote steden, 2008

Bron: CBS

In vergelijking met het gemiddelde van de grote steden (G30) heeft het gemiddelde Bredase huishouden een hoog gestandaardiseerd huishoudensinkomen¹⁰. Het afgelopen jaar is het gemiddelde inkomen weer gestegen, alleen iets minder dan het landelijke gemiddelde. Hierdoor is Breda van de grote gemeenten van een 2^e naar een 3^e plek verschoven.

¹⁰ Het gestandaardiseerd huishoudensinkomen is een indexcijfer waarbij het gemiddelde GHI voor Nederland op 100 is gesteld. Het doel van GHI is het vergelijkbaar maken van het inkomen van verschillende typen huishoudens.

3.6. Vastgoedmarkt

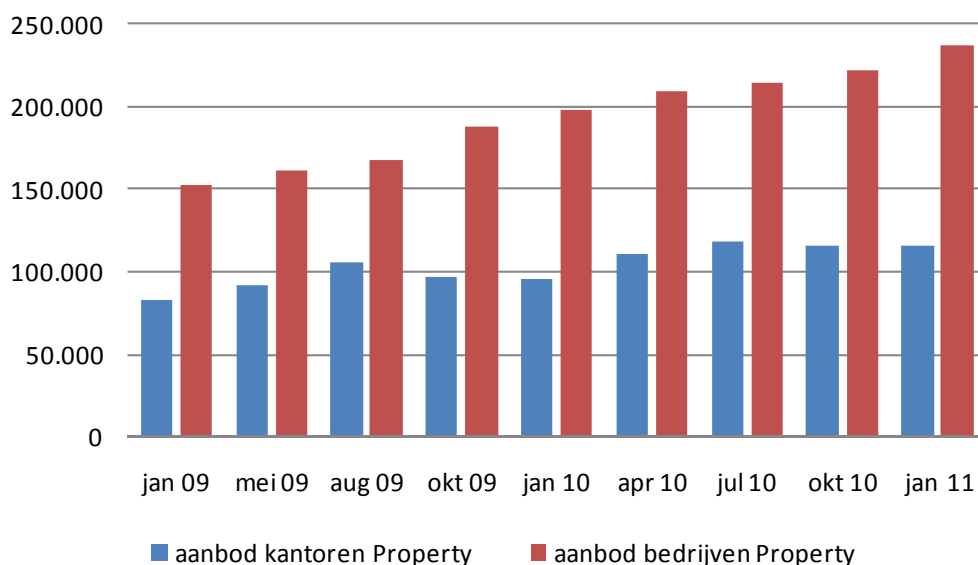
De Nederlandse vastgoedmarkt beleeft nog altijd moeilijke tijden¹¹. In 2009 werden de gevolgen van de kredietcrisis zichtbaar op de markt voor commercieel vastgoed en in 2010 is nog geen sprake van herstel.

Het aanbod loopt nog altijd op, de opname is laag. Het niveau van huurprijzen wordt ondoorzichtiger omdat incentives steeds gebruikelijker worden. Zorgelijk is de stijgende structurele leegstand. Dit zijn panden die al drie jaar of langer op de markt worden aangeboden. Een gezond marktevenwicht is ver weg. Om dit te bereiken zullen onder meer grootschalige onttrekkingen van verouderde vastgoedmeters nodig zijn. Regionale afstemming van nieuwbouwontwikkelingen is onontbeerlijk.

Markt commercieel vastgoed Breda

De Bredase kantoor- en bedrijfsmarkt zijn als ruim te bestempelen. Het kantoren aanbod ligt boven de 100.000 m² vvo en het aanbod aan bedrijfsruimten ligt sinds het voorjaar van 2010 ruim boven de 200.000 m² vvo. Het aanbod aan kantoorruimte lijkt zich te stabiliseren, het bedrijfsaanbod loopt echter verder op.

Figuur 20 Aanbod vastgoed in m² vvo (excl. nog niet gebouwd)

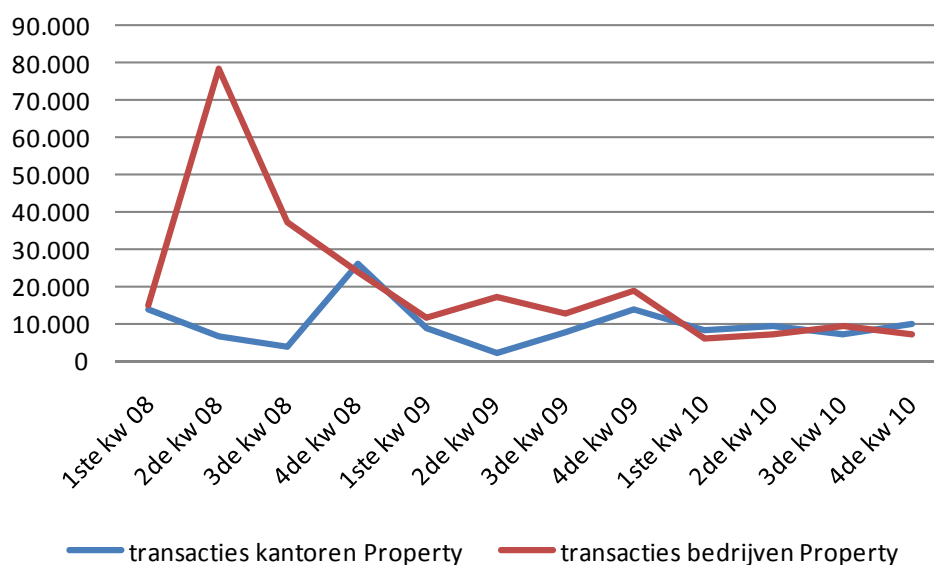
Bron: website PropertyNL

¹¹ Bronnen: artikelen en onderzoeksrapporten welke voor deze paragraaf zijn gebruikt, zijn afkomstig van FGH Bank, Dynamis, DTZ, Vastgoedmarkt

In januari 2011 bedraagt het aanbod kantoorruimte ca. 115.000 m² vvo, het aanbod bedrijfsruimte bijna 240.000 m² vvo. De opname van kantoorruimte komt in 2010 nog op een redelijk niveau uit. In 2010 is in totaal bijna 34.000 m² vvo kantoorruimte door de markt opgenomen, wat ruim 1.500 m² meer is dan het opnameniveau van 2009. Dit volume ligt net wat onder het langjarig gemiddelde (sinds 2001) van ca. 35.000m² vvo per jaar. Opgemerkt moet worden dat dit opnameniveau *alle* geregistreerde transacties betreft. Wanneer alleen gekeken wordt naar de opnames > 250 m² vvo dan bedraagt het opnameniveau bijna ca. 29.500 m² vvo. De kleine transacties (<250m²) nemen 44% van het totaal aantal transacties voor hun rekening. Het gaat om 34 transacties van de 77 in totaal.

De opname van bedrijfsruimten is veel minder positief. Lag de opname in 2008 nog op bijna 155.000m², in 2009 was dit nog maar 60.000m² vvo en in 2010 blijft de teller steken bij slechts 29.000m². De verhouding tot het aanbod (opnameratio) bedraagt nog maar 13%. In de kantorenmarkt ligt deze verhouding nog op bijna 30%.

Figuur 21 Transacties vastgoed in m² vvo

Bron: website PropertyNL

Ook in Breda is sprake van een toenemende structurele leegstand, zowel in de kantoren- als in de bedrijfsmarkt. Veel panden lijken de aansluiting met de markt te missen. Verouderd, niet-marktconform aanbod lijkt nauwelijks meer aan de huidige én toekomstige (kwaliteits-)vraag te kunnen voldoen.

Nieuwe situatie

Waar de Economische Barometer van vorig jaar al sprak van een paradox, is deze situatie in 2010 onveranderd. De paradox versterkt zich en dient zich aan als een blijvende nieuwe situatie. Enerzijds is er een groot en structureel aanbod (overschot) aan niet courante panden, anderzijds lijken er onvoldoende mogelijkheden (tekort) om nieuwe potentiële gebruikers snel en goed te kunnen bedienen.

Voor kantoren, maar ook voor bedrijven, is een aantrekkelijke locatie een vereiste. Het gaat steeds meer om beleving en imago, in combinatie met een goede bereikbaarheid, zowel per openbaar vervoer als per auto en vanzelfsprekend ruime parkeermogelijkheden. Deze wensen vertalen zich onder andere in binnenstedelijke stationslocaties (mits een goede autobereikbaarheid) en zichtlocaties.

De opgave ligt enerzijds in het faciliteren van dergelijk (nieuwe) locaties, anderzijds moet een oplossing gevonden worden voor verouderde locaties en panden. Nieuwe economische structuren, veranderingen op de arbeidsmarkt en in de beroepsbevolking en nieuwe maatschappelijke ontwikkelingen vertalen zich in de nieuwe werkconcepten. Het aansluiten van de Bredase werklocaties op de nieuwe situatie is hiermee in de eerste plaats kwalitatieve opgave geworden.

Visie 2011

Uitermate teleurstellend, maar niet onverwacht. Zo typeren economen van de Rabobank het aarzelende vervolg op het toch al magere economische herstel van het afgelopen jaar. Een herstel uit de diepste recessie sinds de jaren dertig van de vorige eeuw. Weliswaar is de wereldeconomie het afgelopen jaar weer wat opgekrabbeld, maar het gaat nog niet echt van harte en van mondiale bloei is nog lang geen sprake.

De Nederlandse economie krabbelt in 2010 op uit een diepe recessie. Na een economische krimp van bijna 4% in 2009 neemt het reële BBP in 2010 naar verwachting met gemiddeld 1¾% toe. Dit is niet genoeg om het productieniveau weer te tillen tot het niveau van voor de crisis. De Nederlandse economie profiteert in 2010 van de groeiende vraag uit het buitenland en van de stimuleringsmaatregelen van de overheid. De consument laat vooralsnog op zich wachten en er wordt maar in beperkte mate geïnvesteerd. In de periode 2012-2016 valt de reële BBP-groei, met naar verwachting gemiddeld 1½%, lager uit dan in 2010. Hier zijn ondermeer de afvlakkende wereldhandelsgroei en de forse bezuinigingsmaatregelen van de Nederlandse overheid debet aan. Deze bezuinigingen spelen bovendien de consument parten. In de komende jaren valt de gemiddelde groei naar verwachting lager uit dan wat potentieel mogelijk is en veel lager dan we in de jaren voor de crisis gewend waren.

Bron: Rabobank, Visie op 2011, december 2010

4. Arbeidsmarkt

4.1. Landelijk beeld arbeidsmarkt

De situatie op zowel de landelijke als regionale arbeidsmarkt was tot 2008 gunstig. Dit kwam tot uiting in een grote stijging van het aantal vacatures, een verdere toename van het aantal banen en een sterke afname van de werkloosheid. Eind 2008 komt aan deze positieve ontwikkeling een einde.

Maar de opgelopen schade als gevolg van de kredietcrisis laat wel haar sporen na op de arbeidsmarkt:

In 2009 verslechterde de arbeidsmarktsituatie sterk. De groei van de werkgelegenheid viel stil, het vacaturevolume verminderde met meer dan 40% en de werkloosheid liep voor het eerst sinds 2004 weer op.

In de tweede helft van 2009 tekent zich wel een voorzichtig herstel van de economie af. De economische krimp werd minder en is in het eerste haljaar van 2010 zelfs toegenomen. Volgens de laatste ramingen van het CPB groeit de Nederlandse economie in 2010 met 1¾ % en in 2011 met 1½%.

De arbeidsmarkt reageert met een vertraging op dit economisch herstel.

De recente CPB-ramingen indiceren voor 2010 een afname van de werkgelegenheid met 1% en voor 2011 een lichte toename van ruim een half procent. De terugval zal in 2010 vooral in de marktsector plaatsvinden. De banenreductie in de marktsector komt dan uit op -2,25%. In 2011 wordt hier een licht herstel naar 0,5% groei verwacht. In de collectieve sector wordt een hogere groei verwacht (met name in de gezondheidszorg).

Het landelijk niveau van de werkloze beroepsbevolking liep in 2009 op tot 4,8%. De aanvankelijk verwachte grote stijging van de werkloosheid zet in 2010 niet volop door. In 2010 komt het landelijk werkloosheidspercentage uit op 5,4% van de beroepsbevolking. De werkloze beroepsbevolking bedraagt daarmee 426 duizend personen. In 2011 zal de werkloosheid gaan dalen en uitkomen op een werkloosheidsniveau van 5%.

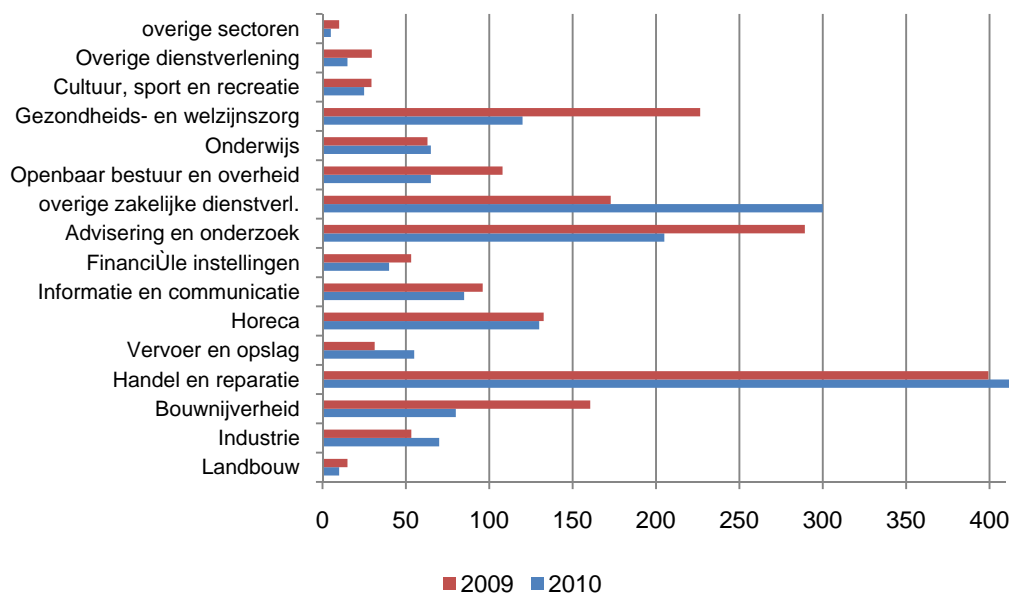
Daarmee is de arbeidsmarkt in 2009 al ruimer geworden en zal in 2010 ruim blijven. Alleen in specifieke (deel)sectoren en beroepen is sprake van (kwalitatieve) arbeidsmarktknelpunten.

4.2. De arbeidsmarkt in Breda

Vacatures

In 2009 is voor het eerst sinds 2004 het aantal vacatures in Breda gedaald (-35%, -3.750 vacatures). In 2010 wordt een gedeeltelijk herstel van het vacaturevolume verwacht. Zo is begin 2010 de daling van het aantal openstaande vacatures aanzienlijk afgenomen (-7%). Ten aanzien van het aantal ontstane vacatures wordt tot het eind van 2010 zelfs een toename van 15% verwacht.

Figuur 22 Openstaande vacatures in de gemeente Breda naar sector april 2009 -april 2010

Bron: WGE 2010, bewerking onderzoek en Informatie

In 2010 is ruim de helft van het aantal openstaande vacatures te vinden in de sectoren handel en reparatie (415), overige zakelijke dienstverlening (300) en advisering en onderzoek (205).

Het aantal openstaande vacatures is in de periode april 2009-april 2010 fors afgenomen in de bouwnijverheid (-50%), gezondheidszorg (-47%), openbaar bestuur en overheid (-40%) en bij advisering en onderzoek (-29%).

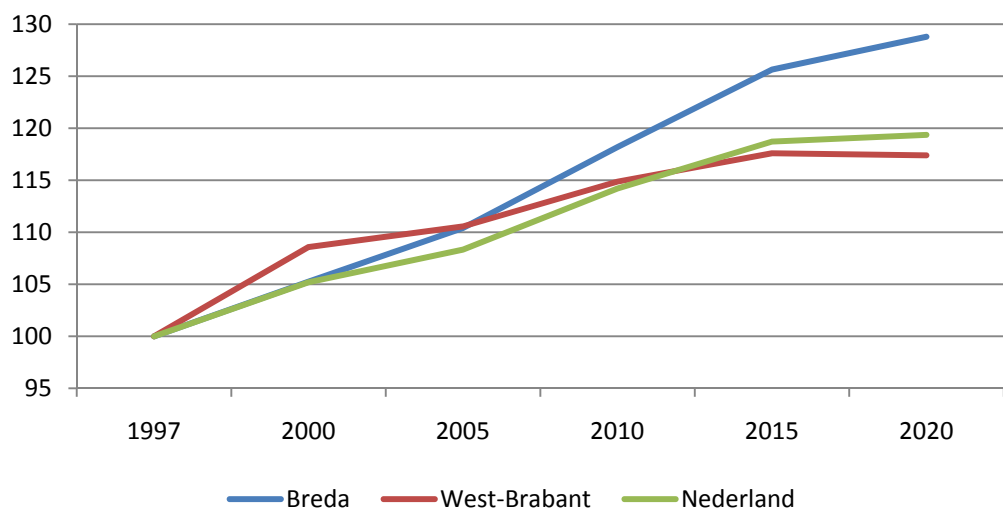
Daarentegen is een sterke groei opgetreden in de overige zakelijke dienstverlening (+74%). Bij de industrie en bij vervoer en opslag lijkt zich een herstel af te tekenen.

Beroepsbevolking gemeente Breda

De beroepsbevolking in Breda is tussen 2000 en 2009 met 9 duizend personen gegroeid tot 85 duizend personen. Dit is een gemiddelde groei van 1,2% per jaar. De Bredase beroepsbevolking zal ook tot 2020 verder toenemen. Maar de groei van de beroepsbevolking zwakt wel af tot gemiddeld 0,8% in de periode 2010-2020.

Na 2020 zal de groei verder afvlakken. Op langere termijn wordt in Breda een afname van de beroepsbevolking verwacht.

Figuur 23 Beroepsbevolking 1997-2020 Breda, West-Brabant en Nederland (index = 1997)

Bronnen: CBS, CPB,; bewerking VDWRResearch/ETIN Adviseurs

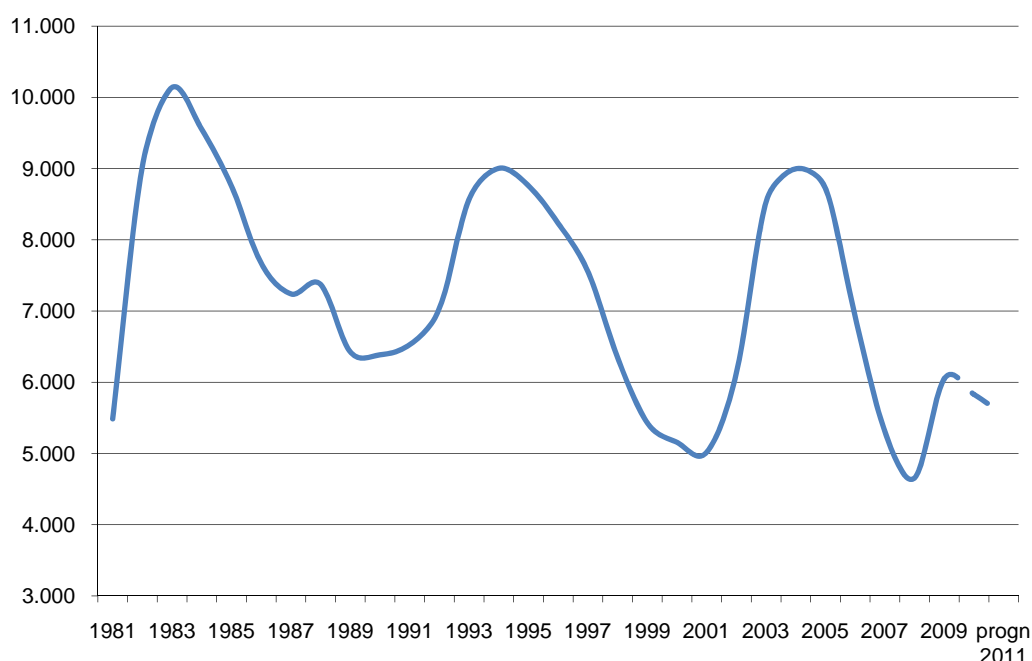
De groei van de Bredase beroepsbevolking valt tot 2020 positiever uit dan de landelijke en de regionale groei. De toename van de landelijke beroepsbevolking stagneert in 2020. In West-Brabant zal de beroepsbevolking vanaf 2015 licht gaan krimpen.

Werkloosheid

De grote werkloosheidsdaling in de periode 2004-2008 in Breda kwam eind 2008 tot stilstand. De werkloosheid bereikte in het 3^e kwartaal van 2008 nog het laagste niveau sinds de jaren tachtig.

In 2009 steeg de Bredase werkloosheid fors (+ 1.396 personen). Het aantal Bredase werklozen steeg tot en met februari 2010 verder tot 6.327 personen. Vanaf maart 2010 tot en met november 2010 daalt de Bredase werkloosheid licht met gemiddeld 60 personen per maand. Eind 2010 bedraagt de werkloosheidsomvang 5.828 personen en ligt zij ongeveer 200 personen lager dan in december 2009.

Figuur 24 Werkloosheid gemeente Breda 1980-2010

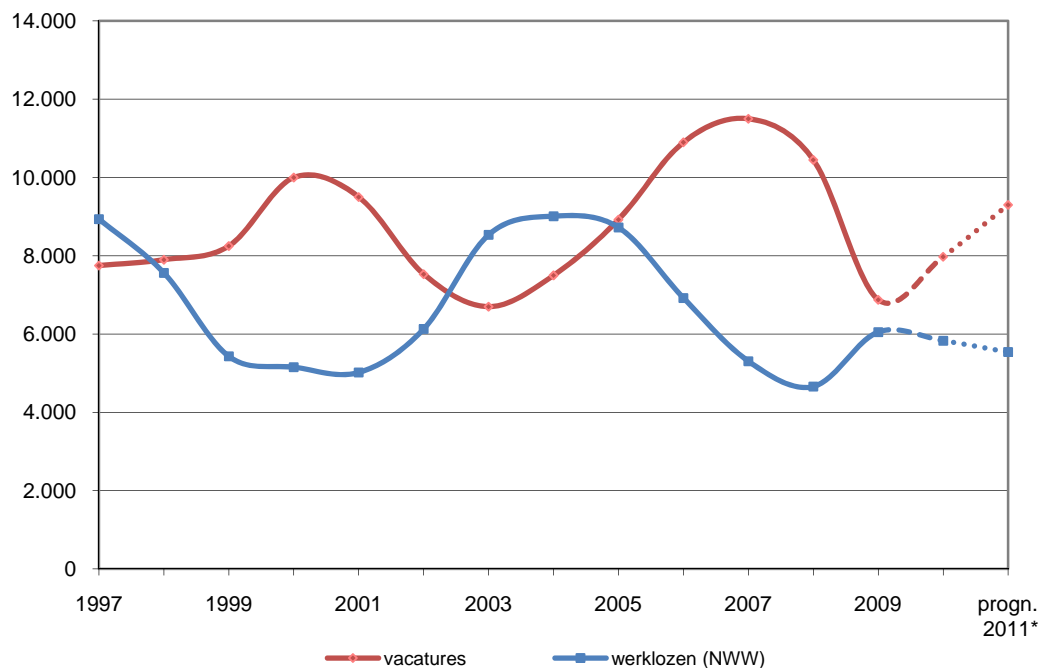
Bron: CPB, UWV Werkbedrijf; bewerking Onderzoek en Informatie

Ook in 2011 wordt in Breda een verdere afname van de werkloosheid verwacht. Uitgaande van de CPB-prognoses betekent dit voor Breda een daling met 290 personen tot 5.540 personen. De werkloosheid in Nederland (en in Breda) blijft in vergelijking met andere EU-landen relatief laag.

4.3. Vraag en aanbod

Tussen 2004 en 2008 was er sprake van een gunstige arbeidsmarktsituatie. In die periode verdubbelde het aantal vacatures en halveerde de omvang van de werkloosheid (tot minder dan 5.000 personen). De vraag/aanbodverhouding¹² klom in dit tijdvak van een waarde van 79 in 2003 (aanbodoverschot) naar een waarde van 250 in 2008 (tekort aan arbeidsaanbod). De hoogste waarde in de afgelopen tien jaar.

Figuur 25 Ontwikkeling vacatures en werkloosheid gemeente Breda 1997-2011

Bron: UWV Werkbedrijf; RBA Midden en West-Brabant, CBS; bewerking Onderzoek en informatie

In 2009 is dit beeld behoorlijk veranderd. De werkloosheid loopt in Breda vanaf begin 2009 behoorlijk op en het vacaturevolume daalt fors tot vrijwel het laagste niveau van dit decennium. Doordat de werkloosheid in 2010 licht afneemt en het aantal vacatures weer voorzichtig toeneemt tekent zich een licht herstel op de arbeidsmarkt af. Deze voorzichtige ontwikkeling zet in 2011 verder door.

¹² Bij een waarde die lager ligt dan 100 is het aanbod groter dan de vraag. Bij een waarde van meer dan 100 is de vraag (aantal vacatures) hoger dan het aanbod. Naarmate de waarde meer boven 100 uitkomt wordt de spanning op de arbeidsmarkt groter.

De vraag/aanbodverhouding daalde in 2009 substantieel (tot een waarde van 114) en de arbeidsmarkt werd ruimer. In 2010 en 2011 is de arbeidsmarktsituatie nog steeds ruim, maar door een oplopend verschil tussen vraag en aanbod kunnen al meer (kwalitatieve) arbeidsmarktfricties op gaan treden.

De ruimere arbeidsmarkt werd in 2009 zichtbaar bij vrijwel alle beroepsgroepen en levert in 2010 vrijwel eenzelfde beeld op. Bij veel beroepsgroepen is momenteel nog steeds sprake van een ruime tot zeer ruime arbeidsmarkt.

De arbeidsmarkt is momenteel nog zeer ruim voor lagere en middelbare administratieve /commerciële beroepen, voor lagere verzorgende beroepen en voor middelbare beroepen gedrag en maatschappij. De arbeidsmarkt is momenteel ruim voor lagere agrarische-, transport – en technische beroepen en voor middelbare verzorgende en paramedische beroepen.

Iets meer krapte op de Bredase arbeidsmarkt wordt zichtbaar bij de middelbaar technische beroepen.

Daarnaast indiceert het UWV Werkbedrijf voor Breda tekorten bij enkele specifieke beroepen zoals bijvoorbeeld bankwerkers en lassers, monteurs, procesoperators en productiemedewerkers.

In de periode 2007-2008 werd Breda en de regio West-Brabant geconfronteerd met een grotere arbeidskrapte en een hoger aandeel moeilijk vervulbare vacatures dan landelijk. In met name 2009 is door de scherpe daling van het aantal banen en de sterk oplopende werkloosheid als gevolg van de economische crisis een overschot aan arbeidsaanbod ontstaan. De situatie geldt in iets minder sterke vorm voor 2010.

Het uiteindelijke effect van de kredietcrisis op de Nederlandse economie en daarmee op de (regionale) arbeidsmarkt is op de langere termijn moeilijk in te schatten. De onzekerheid over deze effecten blijven groot. Wel wordt aangenomen dat in 2011, door een licht herstellende economie, het aantal vacatures met circa 17% zal gaan stijgen. Voor een substantieel deel zal dit betrekking hebben op een vervangingsvraag

Door de vergrijzing en de naar krimp neigende beroepsbevolking worden na 2015 grotere tekorten op de Bredase arbeidsmarkt verwacht. Na 2015 verwacht men dat het overschot op de (regionale) arbeidsmarkt snel zal afnemen. De kans is groot dat een krappe arbeidsmarktsituatie medio 2015 zal terugkeren.

Daarnaast zal op de korte tot middellange termijn door de aankomende uitstroom van oudere werknemers (vervangingsvraag) een extra druk komen te liggen op het beschikbaar arbeidsaanbod. De vervangingsvraag wordt in Breda tussen 2008 en 2015 geschat op 16 duizend personen.

De grootste knelpunten zullen bij hoger opgeleiden op gaan treden. De werkgelegenheidsgroei voor hoger opgeleiden zal op termijn naar verwachting groter zijn dan voor lager opgeleiden, omdat de sectoren en beroepen waarin de hoger opgeleiden werken zich sterker zullen ontwikkelen en omdat de upgrading van kwalificatie-vereisten door blijft gaan.

5. Kenniseconomie

In deze Economische Barometer wordt als apart thema aandacht gegeven aan het belang van de kenniseconomie voor Breda¹³. De kenniseconomie kenmerkt zich door het gebruik van kennis in interactieve relaties tussen (markt)partijen bij het voortbrengen en gebruiken van goederen en diensten, vanaf het eerste idee tot en met het gebruik van eindproducten. Het belang van een sterke kenniseconomie wordt internationaal inmiddels breed onderkend. Maar wat de kenniseconomie precies is, is geen uitgemaakte zaak. Een rode lijn in politiek, maatschappelijk en wetenschappelijk debat is dat het in de kern gaat om (hogere) productiviteit en (meer) innovatie¹⁴. De kenniseconomie kent “harde” indicatoren, zoals uitgaven in R&D en de aanwezigheid van hightechbedrijven. Maar ook “zachte” indicatoren zijn belangrijk voor de kenniseconomie, zoals: creativiteit, opleidingsniveau, toegang tot ICT en communicatieve vaardigheden.

De kenniseconomie en het stimuleren van de innovativiteit van het bedrijfsleven is van toenemend belang voor de economische concurrentiepositie van Breda en de regio. In de eerste plaats voor het realiseren van een hoogwaardige economie met een hoge toegevoegde waarde. Daarbij is dit belangrijk om de arbeidsproductiviteit op een hoog niveau te houden. De lokale en regionale concurrentiepositie kan alleen behouden blijven als de arbeidsproductiviteit verder stijgt. Dit is noodzakelijk om de komende krapte in het aanbod van arbeid het hoofd te bieden.

Voor het stimuleren van de kenniseconomie moeten de randvoorwaarden goed zijn. Daarbij is samenwerken met kennisinstellingen een voorwaarde. Door middel van innovatienetwerken waarin overheid, kennisinstellingen en bedrijfsleven samenwerken wordt themagewijs aan innovatie gewerkt. Naast de aanwezigheid van kennisinstellingen werkt de concentratie van mensen in de stad stimulerend. De

---

¹³ In het kader van dit thema zijn een aantal interviews gehouden om een beter beeld te krijgen van de positie van Breda als kennisstad. Zie bijlage 1 voor een overzicht van de geïnterviewde personen.

¹⁴ Kenniseconomiemonitor 2010, Stichting Nederland Kennisland 2010

variatie van mensen en interacties is een voedingsbodem voor nieuwe economische ideeën en initiatieven en nieuwe producten en processen.

Er is vanuit verschillende instanties aandacht om van Breda een plek te maken waar studenten graag studeren, wonen en recreëren. Er is bovendien aandacht voor Breda als plaats waar hoger opgeleiden graag wonen, werken en gebruik maken van de hoogwaardige voorzieningen in de stad. Een goed voorbeeld van de kenniseconomie in Breda is het binnenhalen van een topinstituut Logistiek, het concept Maintenance Valley, het aantrekken van buitenlandse studenten en het samenbrengen van bedrijfsleven en kennisinstellingen

In dit hoofdstuk wordt achtereenvolgens ingegaan op de volgende onderzoeksvragen:

1. Hoe staat de Bredase kenniseconomie er voor?:
  - Hoe is het kennisniveau van de Bredase economie?
  - Hoe innovatief is het Bredase bedrijfsleven? Om wat voor innovaties gaat het dan? Welke economische sectoren betreft het?
  - Hoe functioneert de Bredase arbeidsmarkt voor hoogopgeleiden? Waar (in ruimtelijke zin) werken de Bredase hoogopgeleiden? Hoe aantrekkelijk is Breda voor hoogopgeleiden?
2. Wat is de positie van Breda als onderwijs-/studentenstad?
3. Waar onderscheidt Breda zich in?, waar liggen de kansen voor Breda?, wat moet er in Breda en de regio gebeuren?

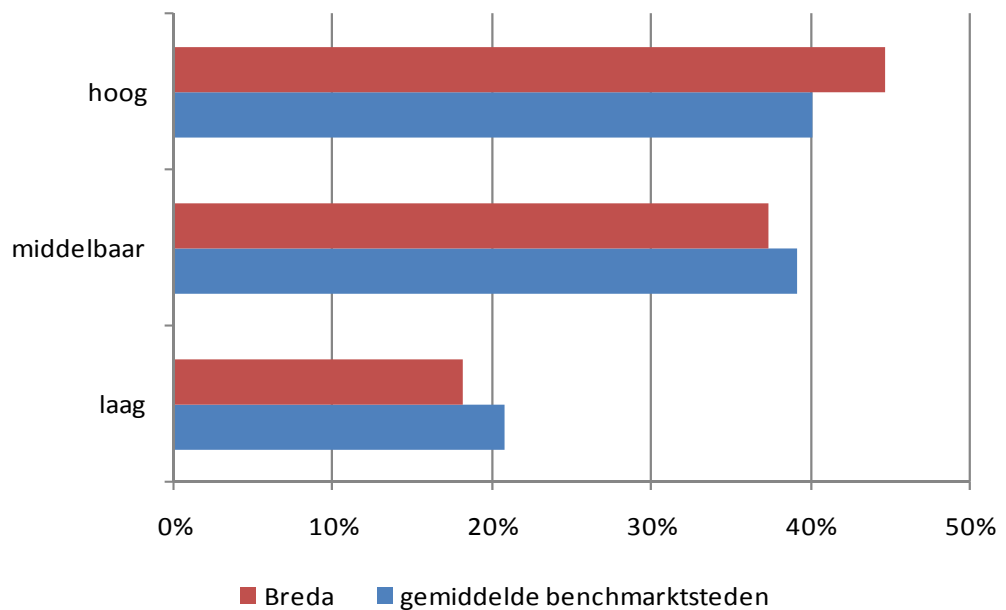
5.1. De Bredase kenniseconomie

Kennisniveau

Kennis en onderwijs zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het Ruimtelijk Planbureau (2004) zegt hierover: onderwijs levert de vaardigheden om kennis te genereren en draagt bij aan een flexibele beroepsbevolking die kan omgaan met veranderingen. Het gemiddelde opleidingsniveau van de werkzame beroepsbevolking is dan ook een belangrijke

indicator van de kenniseconomie. Breda kenmerkt zich door een groter dan gemiddeld aandeel hoger opgeleiden in de beroepsbevolking.

Figuur 26 Beroepsbevolking naar opleidingsniveau Breda en benchmark-gemeenten¹⁵ 2008

Bron: Statline CBS

Uit onderzoek van het Ruimtelijk Planbureau blijkt dat Breda behoort tot de steden in Nederland met een zeer hoog aandeel kenniswerkers (RPB, 2004). Het bedrijfsleven in gemeenten die op deze factor scoren, kenmerkt zich volgens het RPB door werknemers die een hoog gemiddeld opleidingsniveau hebben, relatief veel ICT gebruiken en vaardigheden bezitten die te maken hebben met creativiteit, communicatie en overtuigingskracht. Daarmee kan worden geconcludeerd dat Breda de “zachte” indicatoren van de kenniseconomie bezit: creativiteit, opleidingsniveau e.d.

Innovatie

Innovatie vervult in de economie een steeds belangrijkere en positiebepalende factor. Innovatie kan gedefinieerd worden

¹⁵ : De benchmark-gemeenten zijn: Alkmaar, Amersfoort, Apeldoorn, Arnhem, Deventer, Eindhoven, Enschede, Groningen, Helmond, 's-Hertogenbosch, Maastricht, Nijmegen, Tilburg en Zwolle. De keuze voor deze steden is gemaakt op basis van grootte, ligging en een aantal achtergrondkenmerken. En omdat Breda onderdeel uitmaakt van de B5 zijn alle grotere Brabantse steden toegevoegd.

als elke bewuste vernieuwing of verandering van producten, diensten, processen, organisatievormen of markten gericht op resultaatverbetering. Routinematige veranderingen, zoals een update van software vallen daarbuiten.

Aan ondernemers van bedrijven met 10 of meer banen in Breda is gevraagd in hoeverre deze definitie van innovatie van toepassing is op het eigen bedrijf. In een Avans onderzoek¹⁶ zien zes van de tien bedrijven in Breda zichzelf als innovatief of zeer innovatief. Drie op de tien bedrijven is neutraal en een relatief kleine groep bedrijven is (helemaal) niet innovatief. Bedrijven die zichzelf als (zeer) innovatief zien, komen relatief gezien het meeste voor in de sectoren Industrie, Informatie en Communicatie en gezondheids- en welzijnzorg. Met name in de bouw zien de ondernemers zichzelf relatief gezien het minst als innovatief.

Uit het Avans onderzoek komt ook naar voren dat driekwart van de Bredase bedrijven in de afgelopen drie jaren minimaal één innovatieve vernieuwing heeft doorgevoerd.

Veertig procent geeft aan dat de noodzaak tot innovatie (tamelijk) groot is.

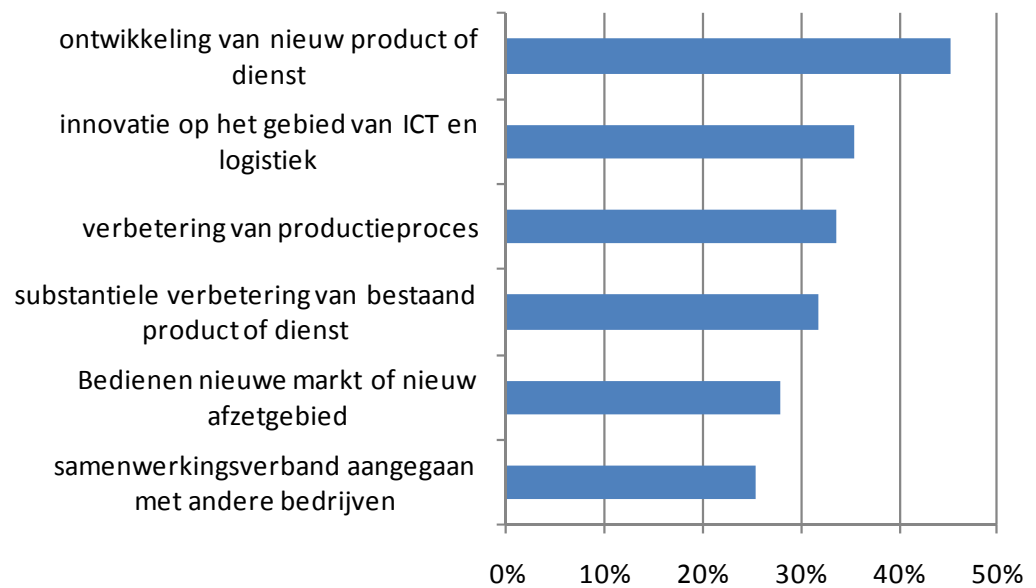
Verder geeft bijna de helft van de bedrijven aan dat het eigen bedrijf meer gericht is op innovaties dan de belangrijkste concurrenten. Slecht 14% vindt het eigen bedrijf minder gericht op innovaties en 39% vindt het eigen bedrijf net zo gericht op innovaties als de concurrentie.

Figuur 27 geeft een beeld van innovatieve veranderingen in bedrijven in de laatste drie jaar. Bijna de helft van de bedrijven heeft in die periode nieuwe producten en/of diensten ontwikkeld. Het aangaan van een samenwerkingsverband met andere bedrijven wordt door 25% van de bedrijven opgegeven als een innovatie van de afgelopen 3 jaar.

---

¹⁶ In april 2010 is door Avans – AMBM-studenten een onderzoek gehouden naar innovaties bij 171 Bredase bedrijven met meer dan 10 banen.

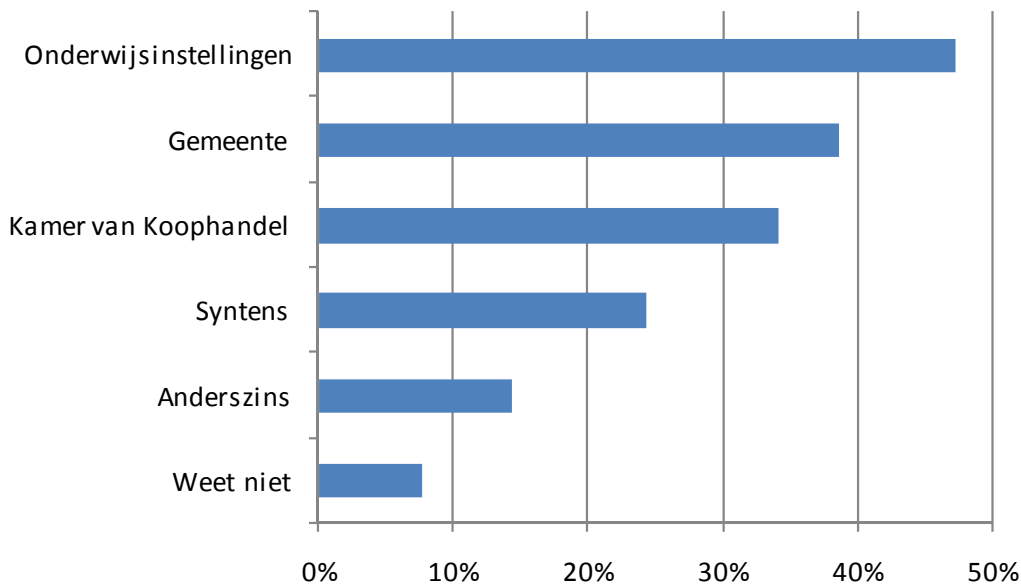
Figuur 27 Innovatie doorgevoerd in de laatste drie jaar

Bron: Avans AMBM studentenonderzoek, 2010

Voor het stimuleren van de kenniseconomie moeten de randvoorwaarden goed zijn. Door middel van innovatienetwerken waarin overheid, kennisinstellingen en bedrijfsleven samenwerken kunnen innovaties bij het bedrijfsleven gestimuleerd worden. Eén op de vijf Bredase bedrijven (≥ 10 banen) heeft te kennen gegeven behoefte te hebben aan externe ondersteuning bij het invoeren van innovaties. In Figuur 28 is een uitsplitsing aangebracht naar behoefte aan externe ondersteuning van deze ondernemers.

Figuur 28 Behoefte aan externe ondersteuning bij het invoeren van innovaties

Bronnen: O&I, Bedrijvenenquête, 2010

De meeste behoefte bestaat aan ondersteuning vanuit onderwijs en wetenschap: bijna de helft van de bedrijven geeft dit aan. Bijna 40% wil graag ondersteuning van de gemeente. Een derde van de bedrijven (vooral groot- en detailhandel; zakelijke dienstverlening) geeft aan graag ondersteuning te willen hebben van de Kamer van Koophandel. Een kwart wil meer gebruik willen maken van Syntens¹⁷.

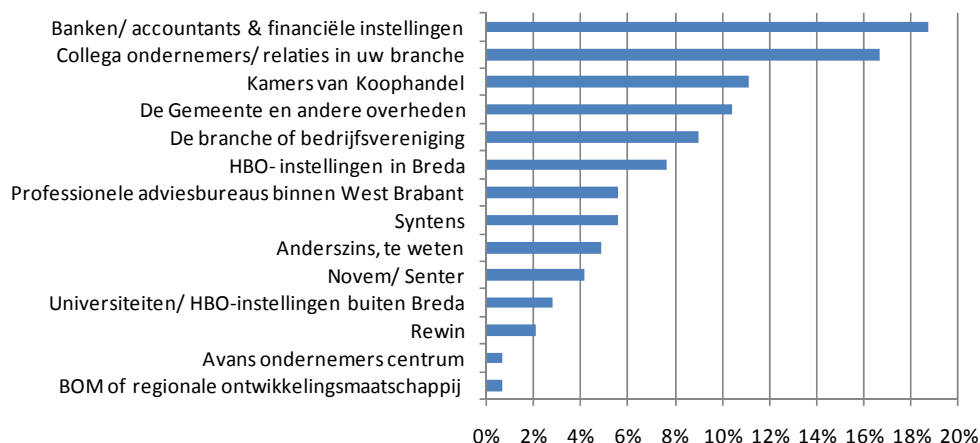
Uit het Avans-onderzoek komt naar voren dat 45% niet terecht kan bij adviseurs, instanties of bedrijfsrelaties met vragen over innovatieve veranderingen binnen het eigen bedrijf. Dit zijn vooral bedrijven in de sector groot- en detailhandel. De rest van de bedrijven geven aan wel in de regio hun vragen over innovaties te kunnen stellen.

Bij het doorvoeren van innovaties heeft 19% van de bedrijven samengewerkt of gebruik gemaakt van de kennis bij banken

¹⁷ De stichting Syntens is een innovatienetwerk voor ondernemers en stimuleert en begeleidt ondernemers in het midden- en kleinbedrijf via tal van innovatieprojecten.

en accountants. Ook collega's zijn belangrijk voor het doorvoeren van innovaties.

Figuur 29 Instanties of instellingen waarmee is samengewerkt om een innovatie door te voeren

Bron: Avans AMBM Studentenonderzoek, 2010

Van de bedrijven maakt 27% gebruik van subsidies of garanties van de overheid ten behoeve van innovaties. De meest aangewezen partners om advies te krijgen over deze subsidies/garanties zijn: de gemeente (24%), accountants (12%) en Kamer van Koophandel (10%) .

Figuur 30 Behoefte en gebruik van vormen van kennisdeling met de Bredase hbo- instellingen

	behoefte	gebruik
Stages en afstudeerprojecten	39%	39%
Studentenprojecten in het kader van de studie	25%	12%
Projectmatig onderzoek en advies	13%	7%
hbo of post-hbo opleidingen voor uw medewerkers	28%	26%
Symposia of Congressen	12%	10%
Participatie in een kenniscluster	9%	6%

Bron: Avans AMBM Studentenonderzoek, 2010gv

Voor het invoeren van innovaties geven 48% van de Bredase bedrijven aan behoefte te hebben aan externe ondersteuning vanuit kennisinstellingen (Bedrijvenenquête, 2010). De Bredase hbo-instellingen (NHTV & Avans) delen op verschillende manieren hun kennis met het bedrijfsleven in West-Brabant. Vooral de stages en afstudeerprojecten en de

hbo of post-hbo opleidingen voor medewerkers van bedrijven zijn bekende vormen van kennisdeling (zie figuur 30).

Arbeidsmarkt

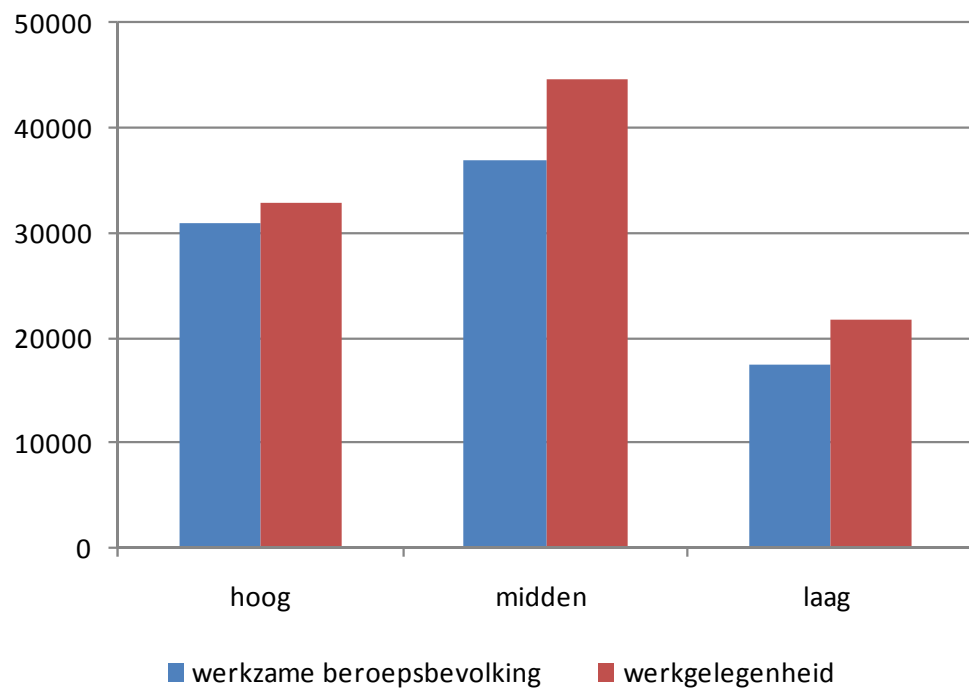
Het aandeel hoogopgeleiden in het totale arbeidsaanbod is in de afgelopen decennia toegenomen. In Breda steeg dit aandeel van 30% in 1996 naar 39% in 2009. De stijging van het gemiddelde opleidingsniveau ging gepaard met een verschuiving in de arbeidsvraag naar hoogopgeleiden. Een ontwikkeling die samenging met een daling van de werkgelegenheid in de productiesector en groei van de (zakelijke) diensten. Tegelijkertijd met deze sectorale verschuiving trad de afgelopen decennia een verschuiving op in de beroepsmatige samenstelling van de werkgelegenheid. Het werk werd minder gebaseerd op spierkracht en meer op dienstengerelateerde activiteiten, communicatieve vaardigheden en denkvermogen. Overigens stimuleren deze nieuwe beroepen niet alleen maar activiteiten met een hoog opleidingsniveau. Juist ook de vraag naar werkgelegenheid met een lager opleidingsniveau floreert in deze nieuwe structuur. Per saldo echter zijn door technologische oplossingen werkzaamheden van met name laaggeschoolden verdwenen¹⁸.

De hoogopgeleide werkzame beroepsbevolking is in Breda vrijwel gelijk aan het aantal banen in Breda voor hoogopgeleiden. Voor banen op het middelbaar en lager opleidingsniveau heeft Breda een veel duidelijker regionale werkgelegenheidsfunctie

---

¹⁸ RBP, Kennis op de kaart; Den Haag 2004

Figuur 31 Werkzame beroepsbevolking en banen naar opleidingsniveau

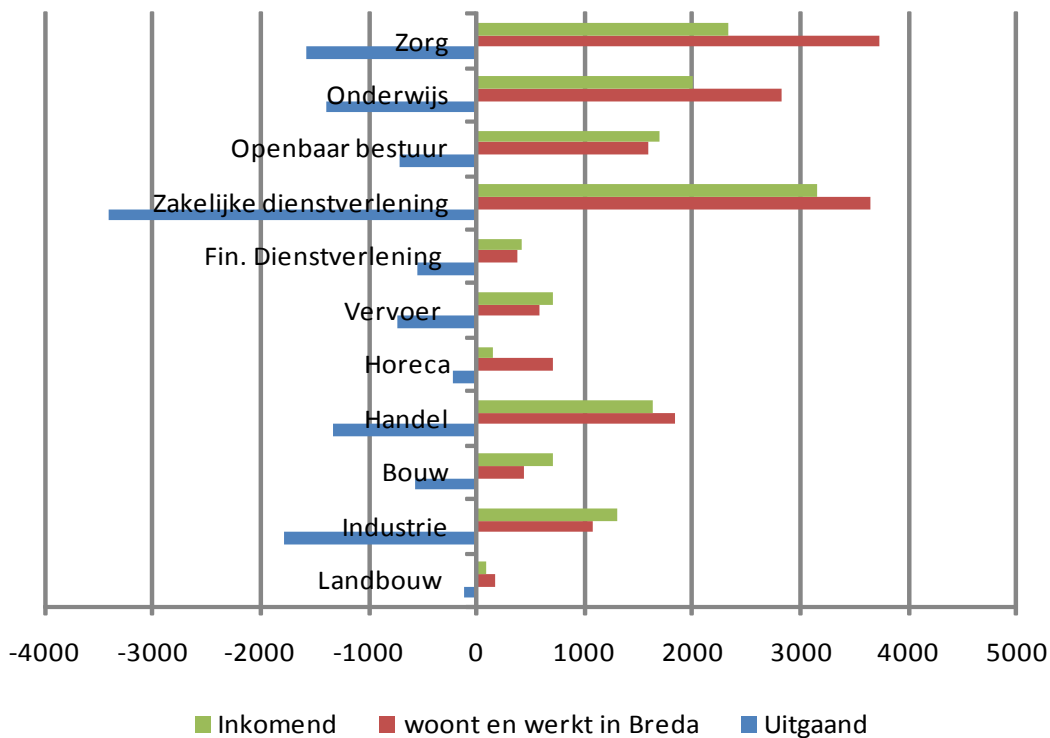

Bron: CBS: EBB, EWL; RWS/DVS: MON; LISA, Bewerking VDW Research/O&I

In Breda zijn 32.500 hoogopgeleiden werkzaam. Toch werkt een substantieel van haar hoger opgeleide beroepsbevolking *niet* in Breda zelf. Er zijn 12.900 hoogopgeleide Bredanaars (15% van de werkzame beroepsbevolking) die elders werkzaam zijn en 18.000 werken in Breda zelf. Daarnaast komen 14.500 personen voor hun werk naar Breda (14,6% van het aantal banen).

De economische sectoren waarin de meeste hoogopgeleiden in Breda werkzaam zijn, zijn: Zakelijke dienstverlening (6.800), Zorg (6.100) en Onderwijs (4.800). De meeste hoogopgeleide Bredanaars die elders werken, zijn werkzaam in Zakelijke dienstverlening (3.400), Industrie (1.800) en Zorg (1.600). Voor de Industrie en Zakelijke dienstverlening geldt daarbij dat er meer hoogopgeleide Bredanaars elders werken, dan er hoogopgeleiden voor hun werk naar Breda komen.

Figuur 32 Pendelrelaties hoogopgeleiden naar sectoren

Bron: CBS: EBB, EWL; RWS/DVS: MON; LISA, Bewerking VDW Research/O&I

Voorgaande figuur laat zien, dat in de grootste economische sectoren ruim de helft van de hoogopgeleiden ook in Breda woont. In Industrie, Bouw, Vervoer en Financiële Dienstverlening komt iets meer dan de helft van de hoogopgeleiden van buiten Breda.

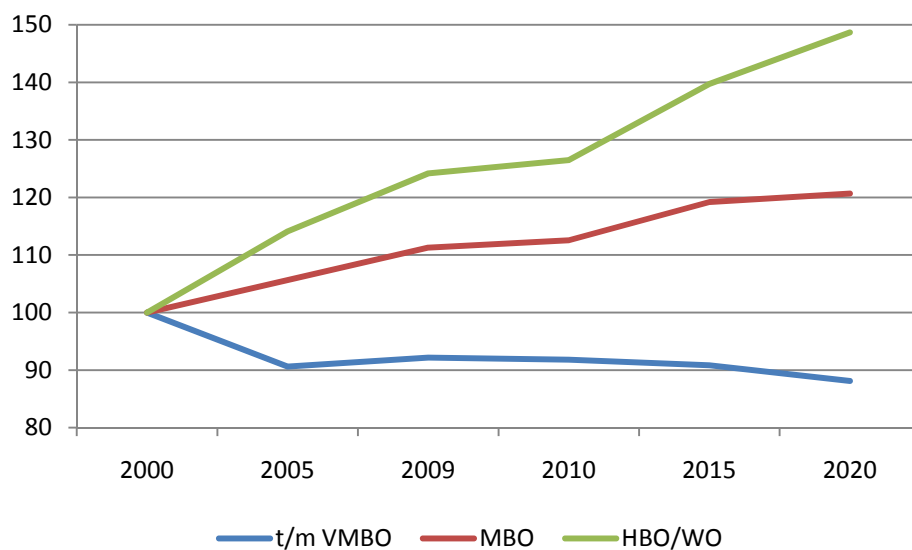
Het is een belangrijke randvoorwaarde voor de verdere ontwikkeling van de Bredase kenniseconomie, dat het Bredase bedrijfsleven ook in de toekomst kan beschikken over voldoende gekwalificeerd personeel.

Breda en West-Brabant krijgen te maken met een aantal ingrijpende toekomstige (landelijke) ontwikkelingen op de arbeidsmarkt. Voor een deel worden deze beïnvloed door demografische ontwikkelingen, maar voor een deel zijn deze afhankelijk van andere factoren, zoals bijvoorbeeld de verdienstelijking van de werkgelegenheid, een verdere mondialisering van de (wereld)handel en de mate van herstel van de economische groei.

Uit hoofdstuk 4 kwam al naar voren dat de groei van de Bredase beroepsbevolking in de periode 2015-2020 af gaat vlakken en ná 2020 zal neigen naar stagnatie en krimp.

De beroepsbevolking neemt tot 2020 in Breda vooral toe bij hoger opgeleiden. In 2020 is ruim 41% van de beroepsbevolking hoger opgeleid en heeft bijna 41% een mbo-opleiding.

Figuur 33 Beroepsbevolking Breda naar opleidingsniveau 2000 – 2020 (index 2000=100)

Bronnen: CBS, CPB, CWI; bewerking VDW Research/ETIN Adviseurs, 2008

Medio 2020 zal het aantal hoog opgeleiden met 20% gestegen zijn (tot 38.610 personen). Het aantal mbo'ers zal met 8,5% stijgen (tot 37.880 personen). Hierdoor komt de omvang van het aantal hoog opgeleiden in 2020 boven het aantal personen met een mbo-niveau te liggen.

De stijging van het opleidingsniveau van de beroepsbevolking komt door een hoger algemeen opleidingsniveau en door de toename van de arbeidsparticipatie van vrouwen.

5.2. Breda als onderwijs-/studentenstad

Hoger onderwijs vormt een belangrijke basis voor de kenniseconomie in de stad. Breda kent een 3-tal instellingen voor hoger onderwijs: Avans Hogeschool, NHTV en de NLDA (Nederlandse Defensie Academie). In 2010 bedroeg het aantal personen dat in Breda studeerde 19.096. Van deze

studenten wonen er 9.500 in Breda. De afgelopen tien jaar is het aantal hbo studenten met 58% toegenomen. Breda is hiermee zo ongeveer de 12^e studentenstad van Nederland (www.studiekeuze123.nl).

Bredase studenten zijn positief over Breda als studiestad (SKI Database, 2007). Breda scoort met een 7,6 het hoogst van alle hogeschoolsteden. Vooral horecavoorzieningen en het culturele aanbod scoren hoog onder de studenten. Breda scoort relatief lager op: beschikbaarheid en betaalbaarheid van woonruimte voor studenten en met name op sportvoorzieningen (www.studiekeuze123.nl).

Uit Avans-onderzoek¹⁹ komt naar voren dat bijna 60% van de studenten Breda aan anderen zou aanbevelen om er te gaan studeren, slechts 4% zou dit niet doen.

Avans Hogeschool wordt in de Keuzegids voor studenten als beste brede hogeschool in Nederland beoordeeld. Ook diverse opleidingen van NHTV worden hoog beoordeeld.

De positie van Breda als onderwijsstad voor het hoger onderwijs is goed, maar is niet te vergelijken met universiteitssteden als Groningen, Nijmegen en Maastricht. Breda heeft de ambitie een internationale kennisstad te worden waar hoger opgeleide studenten graag komen studeren, wonen, uitgaan en blijven werken. Door het binnenhalen van een topinstituut Logistiek, het concept Maintenance Valley, het aantrekken van buitenlandse studenten en het samenbrengen van bedrijfsleven en studenten wordt gestreefd om studenten in de regio te laten werken en wonen. Breda heeft deze potentie, getuige de goede positie en groei van Avans, NHTV en de NLDA.

De studenten zijn belangrijk toekomstig arbeidspotentieel voor Breda. Daarom is het voor de stad belangrijk dat de studenten in Breda blijven wonen en werken. Momenteel geeft 24% van de Avans voltijdstudenten aan zeker wel in Breda & omgeving te willen werken, 59% misschien wel en

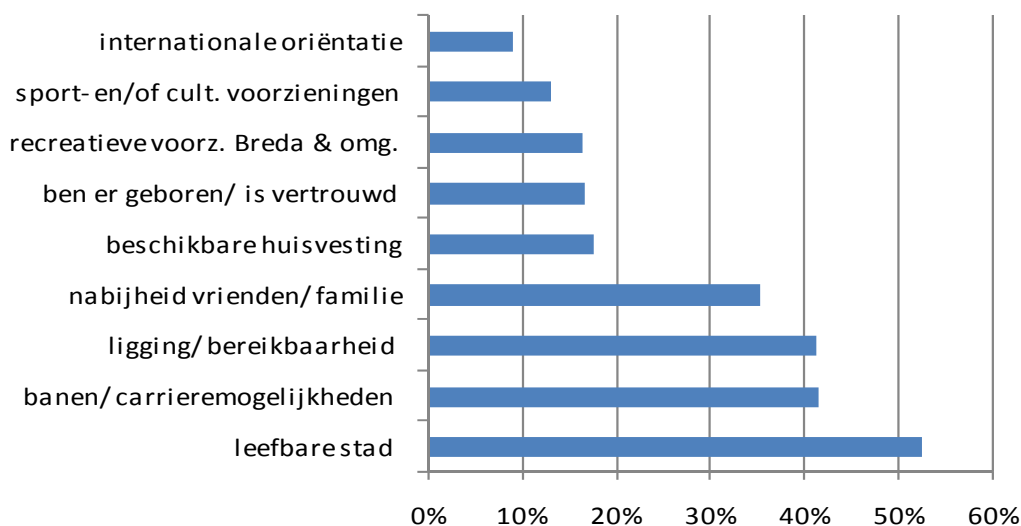
---

¹⁹ Door AMBM-studenten van Avans Hogeschool Breda is in april 2010 een onderzoek gedaan bij 634 voltijdstudenten van de diverse academies van Avans Breda.

17 % niet; en 27% zou na de studie zeker wel in Breda & omgeving willen wonen, 51 % misschien wel en 22 % niet²⁰.

Voor de Avans studenten zijn de belangrijkste redenen om na de studie in Breda & omgeving te willen wonen en/of werken: leefbare stad (52,5%), banen/ carrièremogelijkheden (41,5%) en ligging/ bereikbaarheid (41,2%). De minst genoemde reden is de internationale oriëntatie van Breda (9,1%).

Figuur 34 Redenen om na de studie in Breda te willen wonen en/of werken (meerdere antwoorden mogelijk)

Bron: Avans AMBM-studentenonderzoek, 2010

Van de Avans studenten geeft 42% aan in Breda te willen blijven wonen en/of werken vanwege banen/carrièremogelijkheden. De kans op een passende baan na de studie wordt door 64% geschat op zeer tot redelijk groot en 14% schat de kans in als klein tot geen kans, terwijl 22% geen schatting kan geven.

Het blijkt dat het overgrote deel (74%) van de Avans afgestudeerden op 16-jarige leeftijd in Brabant woonde en 73% werkt daar na de studie ook (hbo-monitor 2009).

Wanneer de studenten niet in Brabant gaan werken na het afronden van hun studie vindt er vooral migratie plaats richt de provincie Zuid-Holland.

²⁰ Avans AMBM Studentenonderzoek 2010

5.3. Kansen en uitdagingen voor Breda

Breda heeft een sterke uitgangspositie op het gebied van kenniseconomie. De stad bezit een hoog gekwalificeerde beroepsbevolking, goede kennisinstellingen, goed ondernemingsklimaat en een prettig woonklimaat. Dit zijn belangrijke randvoorwaarden om de kenniseconomie verder uit te bouwen. Er zijn verschillende instanties in Breda actief om de kenniseconomie in Breda te stimuleren, zoals: Avans, NHTV, Syntens, KvK, Rabobank, de gemeente en de BOM. Deze instellingen hebben verschillende initiatieven opgezet. Voorbeelden hiervan zijn: de starterslift, kennisgroep innovatieve financieringen en Connex.

Naast de opzet van verschillende initiatieven resulteert de samenwerking tussen de drie O's (onderwijs, overheid en ondernemers) in nieuwe kansrijke kennisclusters.

Voor de toekomst van de Bredase kenniseconomie is het belangrijk om het behaalde niveau te handhaven en verder uit te bouwen. Het uitbouwen van de kenniseconomie kan door middel van het toegankelijker maken van kennis voor het bestaande bedrijfsleven. Momenteel weet het bedrijfsleven niet altijd waar de juiste kennis te halen valt. Kennisverwerving gebeurt momenteel vooral via "toevallige" contacten, als accountants, banken, collega-ondernemers, relaties in de branche. Vanuit het onderwijsveld kan een meer vraaggestuurde aanpak worden opgezet.

Ook zijn er momenteel verschillende kennisnetwerken in de stad. Door deze nog meer te intensiveren worden ondernemers, overheid en onderwijs met elkaar in contact gebracht.

Avans Hogeschool, NHTV en NLDA zijn vooraanstaande onderwijsinstellingen. De afgelopen jaren is bij de hbo's het aantal studierichtingen uitgebreid en zijn er lectoraten opgezet. Dit geeft een impuls aan het kennisniveau van de stad. Kennis wordt een steeds belangrijke concurrentiefactor. Momenteel bezit de NHTV een universitaire opleiding maar voor de toekomst zou het goed zijn om deze universitaire functie in Breda verder te versterken.

In de afgelopen tien jaar is het studentenaantal in Breda sterk toegenomen. Veel van deze studenten komen uit de regio en zijn tevreden over Breda als studentenstad. Momenteel is een negatief puntje de studentenhuisvesting. Ook zou het goed zijn om de bekendheid van Breda als studentenstad te vergroten onder de internationale studenten.

Het hoger onderwijs is de afgelopen 10 jaar sterk gegroeid. De referentieraming 2010 van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap²¹ laat zien dat de studentenaantallen nog tot 2020 aanzienlijk toenemen. Dit biedt dus kansen voor de uitbreidingsplannen van het onderwijsaanbod in Breda. Naast een onderscheidend onderwijsaanbod zal de aantrekkelijkheid van de stad voor Breda verbeterd moeten worden om universiteitsstudenten naar Breda trekken.

De kenniseconomie vraagt dat mensen zich tijdens hun leven blijven ontwikkelen, dat ze blijven werken en leren. Het ministerie zegt hierover dat ook na afsluiting van het reguliere onderwijs een leven lang leren de levenshouding van elke Nederlandse burger moet worden. Dit vraagt om een adequaat onderwijsaanbod in Breda op de verschillende onderwijsniveaus.

---

²¹ http://www.trendsınbeeld.minocw.nl/grafieken/3_1_1_2.php

6. Breda en de regio West Brabant

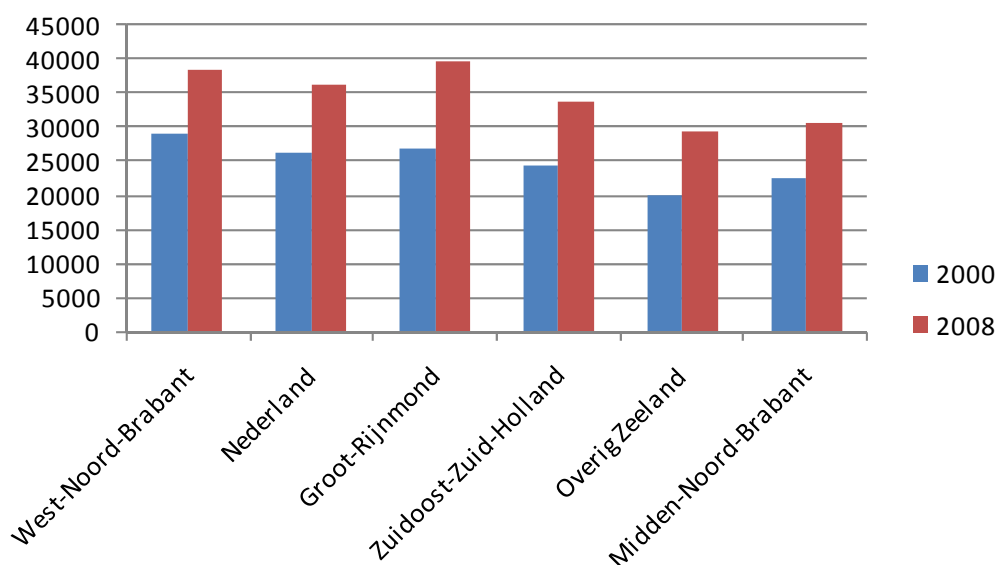
Breda gelegen in de regio West-Brabant, als poort van BrabantStad en als schakel tussen de Randstad en de Vlaamse Ruit, heeft een zeer gunstige geografische ligging. Deze ideale ligging wordt versterkt met de komst van de HSL. Door deze posities staat Breda niet alleen voor de eigen stad maar heeft het op meerdere schaalniveaus een eigen entiteit.

Dit hoofdstuk gaat in op de economische positie en de arbeidsmarkt van West-Brabant.

6.1. Economische kerngegevens

Het Bruto Regionaal Product (BRP) geeft aan hoeveel bedrijven en instellingen in een regio verdienen. Het bruto regionaal product wordt berekend door de omzet te verminderen met ingekochte grondstoffen en halffabricaten alsmede diensten van derden, zoals schoonmaakdiensten. Dit wordt ook wel de toegevoegde waarde genoemd. Het BRP per inwoner is het BRP gedeeld door het aantal inwoners in de regio.

Figuur 35 Bruto Regionaal Product per inwoner 2000 en 2008

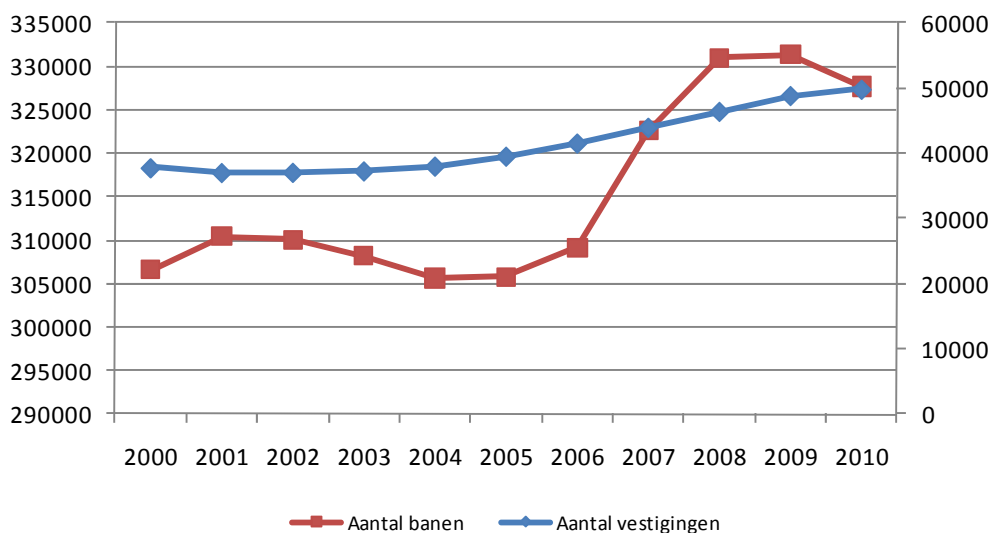

Bron: CBS

Vergeleken met de andere omliggende Corop gebieden en het Nederlandse gemiddelde heeft West-Brabant een hoog BRP per inwoner. De gemiddelde jaarlijkse groei van het BRP per inwoner was in de periode 2000-2008 het hoogst in Groot-Rijnmond (5,0%) tegen een jaarlijkse groei in West-Noord-Brabant van 3,5%.

In 2010 werken in West-Brabant 327.690 personen bij ruim 49.000 bedrijven. In de periode 2000-2010 steeg het aantal banen met 6,9%. Na een daling vanaf 2001 is sinds 2004 de werkgelegenheid toegenomen. De sterke groei van 2007 – 2008 is na stabilisatie in 2009 omgezet in een afname van het aantal banen. Sinds 2000 groeit het aantal vestigingen.

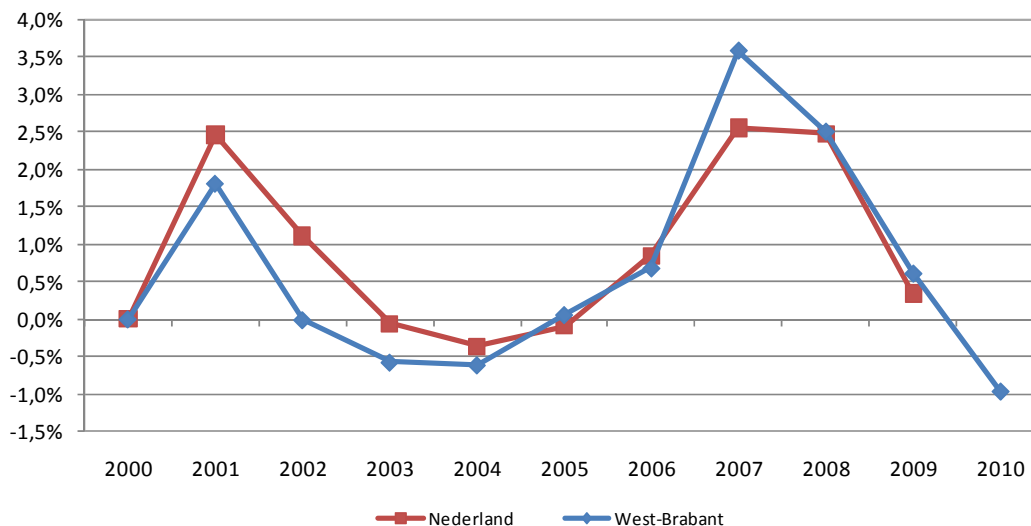
Figuur 36 Ontwikkeling banen en vestigingen 2000-2010 West-Brabant

Bron: Vestigingenregister Breda

In het volgende figuur staat de ontwikkeling van de werkgelegenheid in West-Brabant afgezet tegen de ontwikkeling van Nederland. Hier gaat het om het aantal banen exclusief de uitzendkrachten, omdat deze gegevens voor Nederland onbekend zijn.

Figuur 37 Groei werkgelegenheid 2000-2010 Nederland en West-Brabant

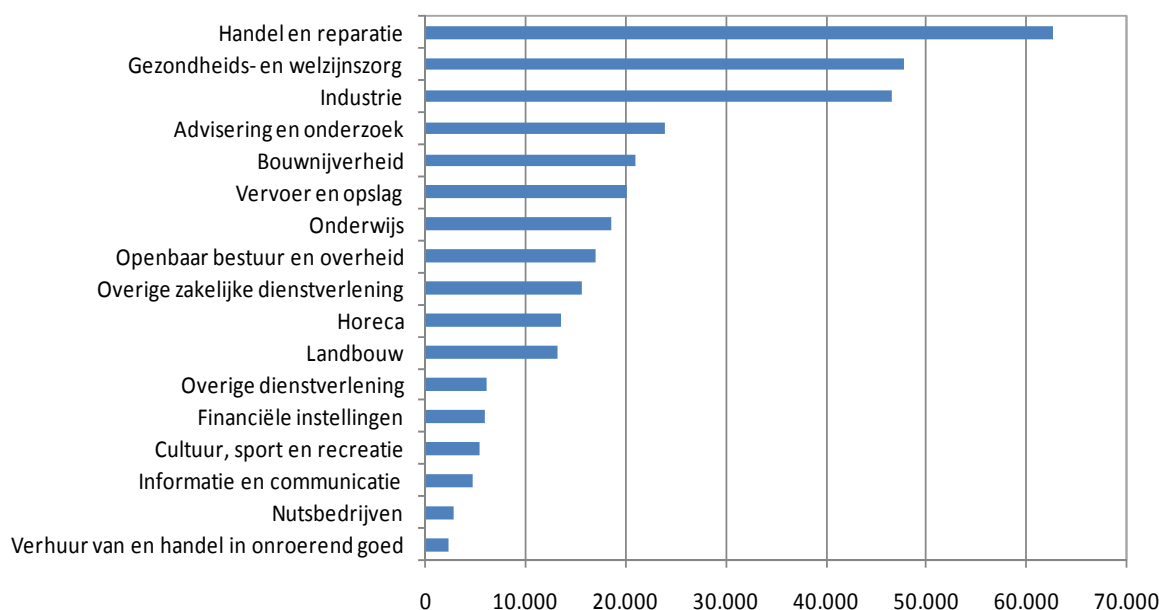
Bron: Vestigingenregister West-Brabant

Sinds 2000 ontwikkelt de werkgelegenheid zich in Nederland op ongeveer dezelfde manier als in West-Brabant. Tot 2004 is de ontwikkeling in Nederland positiever. Van 2004 tot 2007 is de groei van het aantal banen in West-Brabant sterker dan in Nederland. Sinds 2007 is het aantal banen in Nederland gestabiliseerd terwijl het aantal banen in West-Brabant is gedaald. In 2008 ligt de groei voor West-Brabant en Nederland wel op ongeveer hetzelfde niveau. De daling in 2009 is voor West-Brabant en Nederland redelijk gelijk.

In volgend figuur staat de werkgelegenheid in West-Brabant naar economische sector.

Een op de vijf personen in West-Brabant werkt in de handel en reparatie. Vervolgens werkt 15% in de gezondheids- en welzijnszorg en 14% in industrie. In West-Brabant werken de minste personen bij de nutsbedrijven en verhuur van en handel in onroerend goed.

Figuur 38 Werkgelegenheid 2010 naar sectoren

Bron: Vestigingenregister Breda

6.2. Arbeidsmarkt

De arbeidsmarkt in West-Brabant 2008-2011

De situatie op de West-Brabantse arbeidsmarkt was in 2008 redelijk gunstig, zij het minder positief dan in 2007. De groei van de werkgelegenheid was minder dan in 2007, het vacaturevolume stabiliseerde vrijwel op het hoge niveau van 2007 en de werkloosheid daalde in 2008 minder snel dan in voorgaande jaren.

In 2009 werden de gevolgen van de economische crisis zichtbaar op de arbeidsmarkt. De werkloosheid loopt dan op, het aantal vacatures daalt fors en de werkgelegenheid ondervindt een lichte afname.

In 2010 lijkt een licht herstel op te treden. Toch is het beeld op de arbeidsmarkt niet eenduidig. Enerzijds krimpt de werkgelegenheid en is het aantal vacatures nog steeds laag. Anderzijds zien we dat het aantal faillissementen, uitzendingen en werkloosheid zich weer gunstiger ontwikkelen. De verwachte ontwikkelingen van de werkloosheid zijn gunstiger dan eerder werd aangenomen. Daarbij past wel de kanttekening dat de onzekerheden over te verwachten

economische- en arbeidsmarktontwikkelingen vrij groot blijven.

Werkgelegenheid

In West-Brabant is het aantal banen in 2010 afgenomen tot 327.690 banen.

Het aantal banen in de regio is met bijna 4 duizend banen gedaald. Door de herstellende economische groei in 2011 zal de werkgelegenheid licht stijgen naar ruim 329 duizend banen.

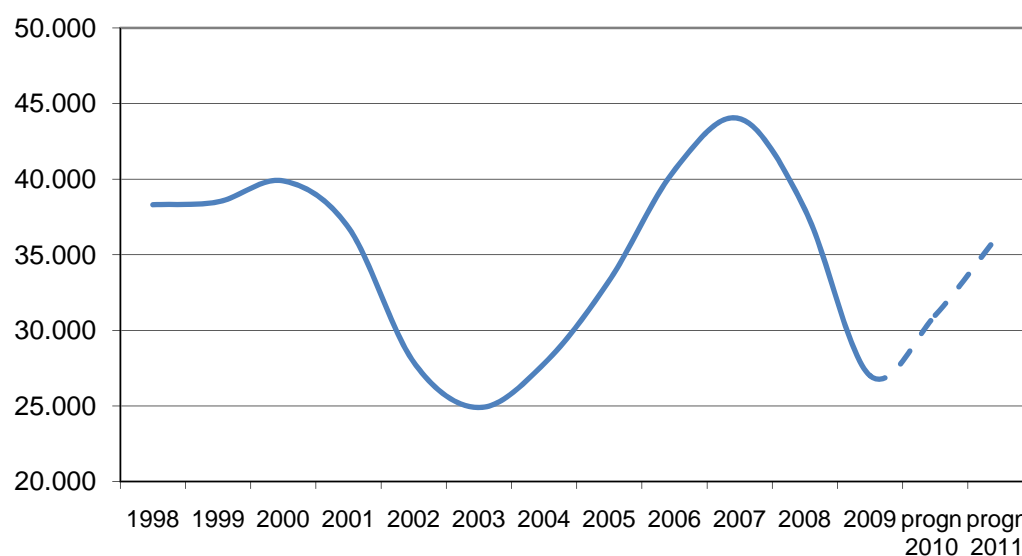
Het CPB voorziet in haar economische vooruitzichten van december 2010 een landelijke afname van de werkloze beroepsbevolking van 5,9% in 2011.

Wordt deze verwachting vertaald naar de West-Brabantse regio dan zal de regionale werkloosheid in 2011 licht dalen van 18.300 personen in 2010 naar 17.400 personen in 2011.

Vacatures

In 2008 stabiliseerde het vacaturevolume (ontstane vacatures) in West-Brabant op 38 duizend vacatures. In 2009 daalt het aantal ontstane vacatures met 29% tot 27 duizend vacatures. West-Brabant presteerde in 2009 vrijwel gelijk aan de landelijke ontwikkeling.

Figuur 39 Ontwikkeling aantal ontstane vacatures West-Brabant 1998-2011

Bronnen: UWV werkbedrijf, RBA MWB; CPB bewerking Onderzoek en Informatie

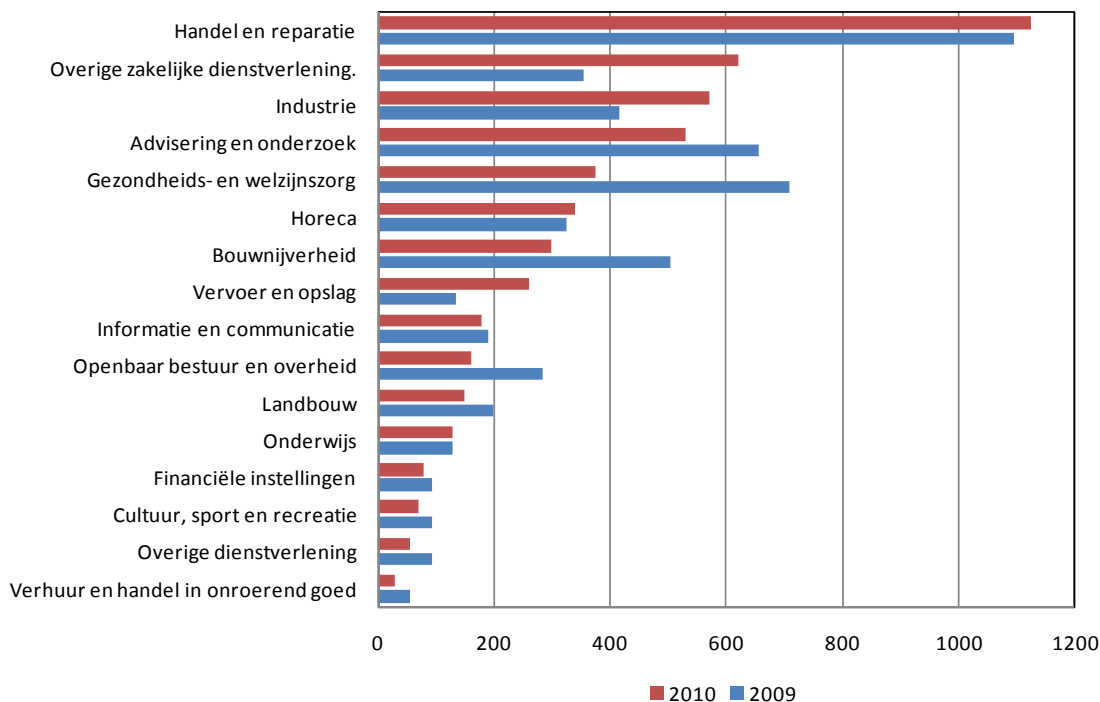
Algemeen wordt verondersteld dat in 2010 het aantal vacatures weer voorzichtig zal stijgen. Deze verwachting is gebaseerd op het voorzichtig aantrekken van de economische groei en de opkomende vervangingsvraag als gevolg van de vergrijzing en de werkgelegenheid die in 2011 licht zal gaan stijgen.

Aangenomen wordt dat het aantal vacatures in 2010 en 2011 met respectievelijk 16% en 18% zal toenemen. Het vacaturevolume in West-Brabant zal dan in 2010 stijgen tot circa 31 duizend vacatures en in 2011 tot 37 duizend vacatures.

Openstaande vacatures naar sector

In 2009 nam het aantal vacatures in vrijwel alle sectoren af. Conjunctuurgevoelige sectoren als de industrie, bouwnijverheid, handel, vervoer en de zakelijke dienstverlening zagen de grootste afname. In 2009 daalde het aantal vacatures in de marktsector nog ruim twee maal zo snel dan in de collectieve sector.

Figuur 40 Openstaande vacatures West-Brabant naar sector april 2009-april 2010

Bron: Werkgelegenheidsenquête 2010

In 2010 neemt het aantal vacatures in de marktsector licht toe (+6%), terwijl in de collectieve sector het aantal vacatures fors daalt (-44%).

Vooral in de sectoren overige zakelijke dienstverlening (+43%), vervoer en opslag (+48%) en industrie (+43%) stijgt het aantal vacatures weer flink.

Daarentegen is het aantal vacatures fors afgenomen in de gezondheids- en welzijnszorg (-89%), bouwnijverheid (-68%), openbaar bestuur en overheid (-78%) en advisering en onderzoek (-24%).

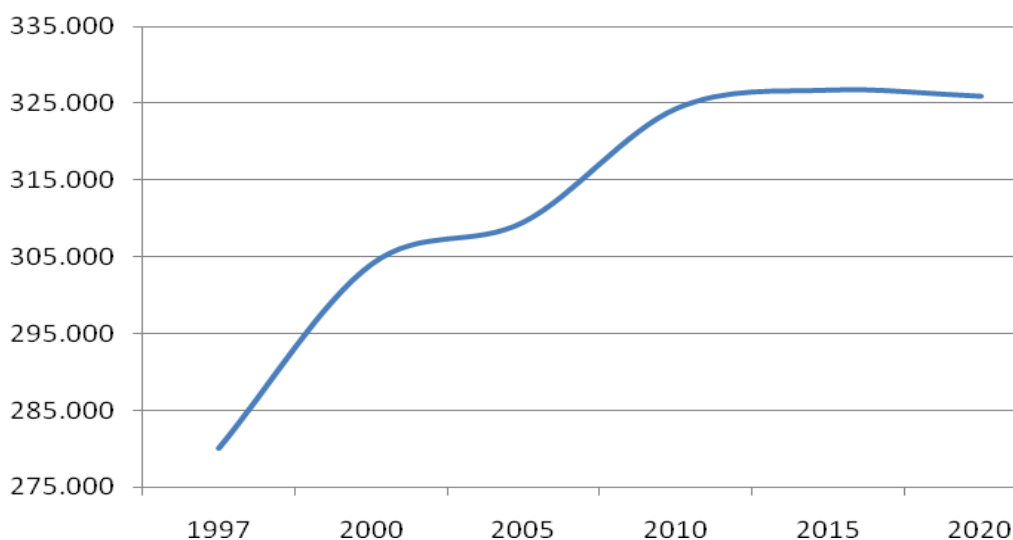
In 2011 wordt op landelijk niveau een voorzichtige toename van het aantal vacatures verwacht. Sectoren die volgend jaar hun vacaturevolume vooral zien toenemen zijn zakelijke dienstverlening, horeca, handel en reparatie en industrie. Voor een groot deel zal het een vervangingsvraag betreffen.

Ontwikkeling beroepsbevolking

De West-Brabantse beroepsbevolking nam tussen 2000 en 2009 met 5,5% toe tot 326 duizend personen. Tussen 2010 en 2015 zal de toename van de beroepsbevolking geleidelijk afvlakken en na 2015 zelfs licht gaan krimpen (- 0,2%).

Tussen 2015 en 2020 zal de beroepsbevolking licht dalen met 550 personen. Tussen 2020 en 2025 neemt de krimp toe en daalt de West-Brabantse beroepsbevolking met ruim 1% (- 3.350 personen).

Figuur 41 Ontwikkeling beroepsbevolking West-Brabant 1997-2020

Bron: CBS, CPB, UWV Werkbedrijf; bewerking Etin Adviseurs, Onderzoek en Informatie

Beroepsbevolking naar leeftijd

De West-Brabantse beroepsbevolking zal sterk vergrijzen. In de periode 2000-2009 steeg het aantal ouderen (45-64 jaar) al met meer dan 30%. Het aantal ouderen zal tussen 2009 en 2020 nog eens met 13% toenemen.

Het aandeel ouderen zal in 2020 op 44% uitkomen. In 2000 was dit aandeel 32%.

De grote groei van het aantal ouderen in de regionale beroepsbevolking is vooral een gevolg van een grote toename van het aantal oudere vrouwen. De stijgende arbeidsparticipatie van vrouwen komt hier duidelijk tot uiting. Tussen 2009 en 2020 neemt het aantal vrouwen 45-plus toe met 30% tegen 2,2% bij mannen.

Het aantal jongeren (tot 24 jaar) neemt tussen 2009 en 2020 met 8% licht toe. De leeftijdsgroep 25-34 jaar kent in deze periode een behoorlijke toename van 13%. De middengroep (35-44 jaar) ziet tot 2020 het aantal personen fors dalen met 23%.

Opleidingsniveau beroepsbevolking

In de periode 2009-2020 zal de West-Brabantse beroepsbevolking alleen bij hoger opgeleiden toenemen (+ 21%). Bij de middelbaar opgeleiden daalt de beroepsbevolking minimaal (- 1%). De beroepsbevolking daalt vooral bij lager opgeleiden (- 13%).

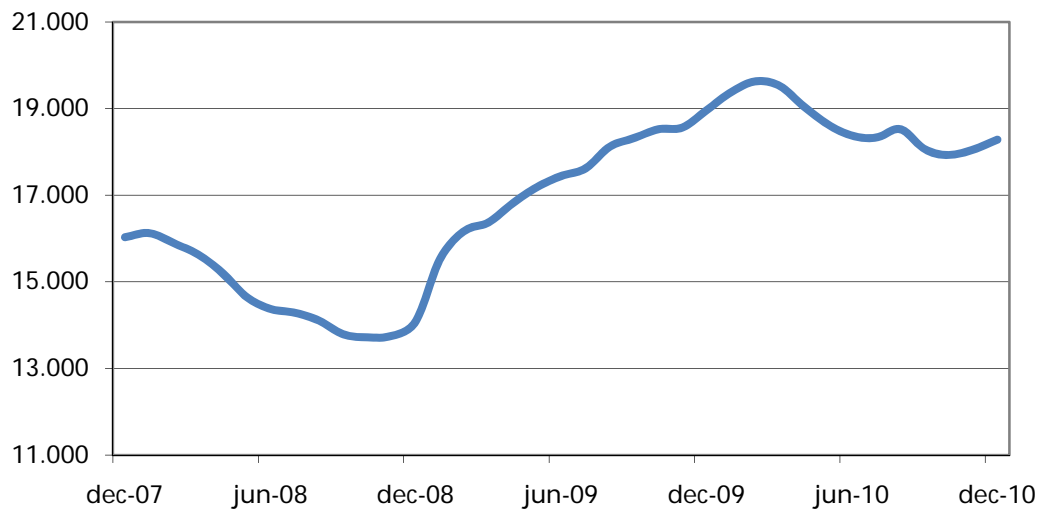
In 2020 zijn bijna twee op de vijf personen hoger opgeleid; heeft 40% een mbo-opleiding en kent 20% maximaal een vmbo-niveau.

Werkloosheid

Eind november 2010 telt West-Brabant ruim 18 duizend werklozen. Dit is 30% hoger dan eind 2008, maar 3,5% minder dan eind 2009.

De grote daling van de West-Brabantse werkloosheid in de afgelopen twee jaar kwam eind 3^e kwartaal 2008 tot stilstand.

Figuur 42 Ontwikkeling werkloosheid West-Brabant 2007-2010

Bron: UWV Werkbedrijf

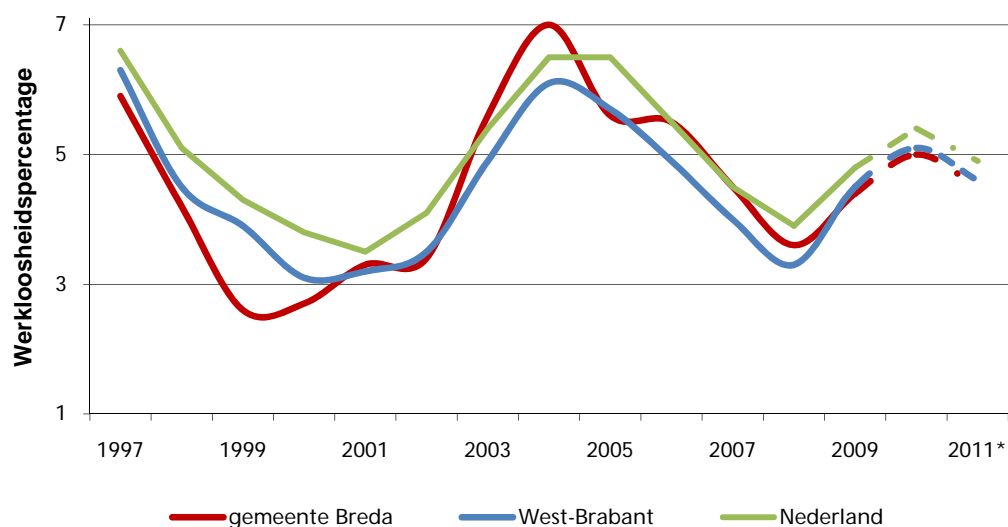
In het 1^e kwartaal van 2009 versnelde de toename van de werkloosheid tot 16%. Tussen maart en december 2009 hield de toename van de regionale werkloosheid aan maar was zij minder groot dan in het 1^e kwartaal. Ook in de eerste maanden van 2010 steeg de werkloosheid verder. Vanaf maart zet een onverwachte werkloosheidsdaling in. Deze werd alleen in zomermaanden tijdelijk onderbroken door seizoenseffecten (schoolverlaters). In 2011 wordt in West-Brabant een verdere daling verwacht tot circa 17.400 werklozen eind 2011.

Werkloosheidsniveau

Over het algemeen volgt West-Brabant (en de gemeente Breda) het landelijk beeld: een stijging van het werkloosheidspercentage tussen 2002 en 2004 en een forse daling van 2004 tot 2009.

Het West-Brabantse werkloosheidsniveau ligt vanaf 1997 circa een half procent onder het landelijke niveau.

Figuur 43 Werkloosheidspercentage Breda, West-Brabant en Nederland 1997-2011

* schatting 2010 en 2011 gemeente Breda en West-Brabant
Bronnen: CBS, CPB, bewerking onderzoek en Informatie

Vanaf 2009 neemt het werkloosheidspercentage toe. Eind 2009 ligt het werkloosheidspercentage in Nederland op 4,8% en in West-Brabant op 4,5%. Ook in Breda is het werkloosheidspercentage gestegen naar 4,4%.

Omdat de werkloosheid met een vertraging van een jaar reageert op de economische ontwikkeling zal in 2010 het werkloosheidspercentage verder stijgen tot 5,4% voor Nederland en tot 5,1% voor West-Brabant.

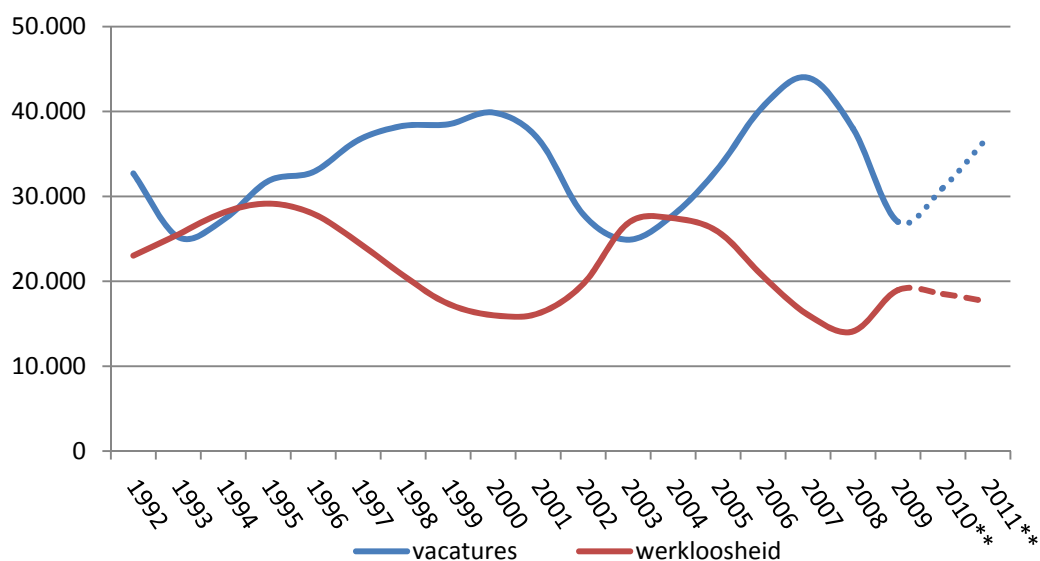
In 2011 daalt het werkloosheidspercentage gemiddeld met 0,5% en komt zij voor de regio uit op 4,6%

Krapte op de arbeidsmarkt

Zoals eerder vermeld zijn de effecten als gevolg van de financiële crisis groot. Diverse sectoren kwamen vorig jaar met berichten over een verminderende orderportefeuille, een tanend vertrouwen in de economische ontwikkeling en een inkrappend personeelsbestand.

Deze effecten zijn inmiddels ook op de (regionale) arbeidsmarkt duidelijk zichtbaar geworden. De werkloosheid liep tot beging 2010 op, het vacaturevolume verminderde substantieel en de werkgelegenheid was voor het eerst in 5 jaar gekrompen.

Figuur 44 Vacatures en werkloosheid 1992-2011 West-Brabant

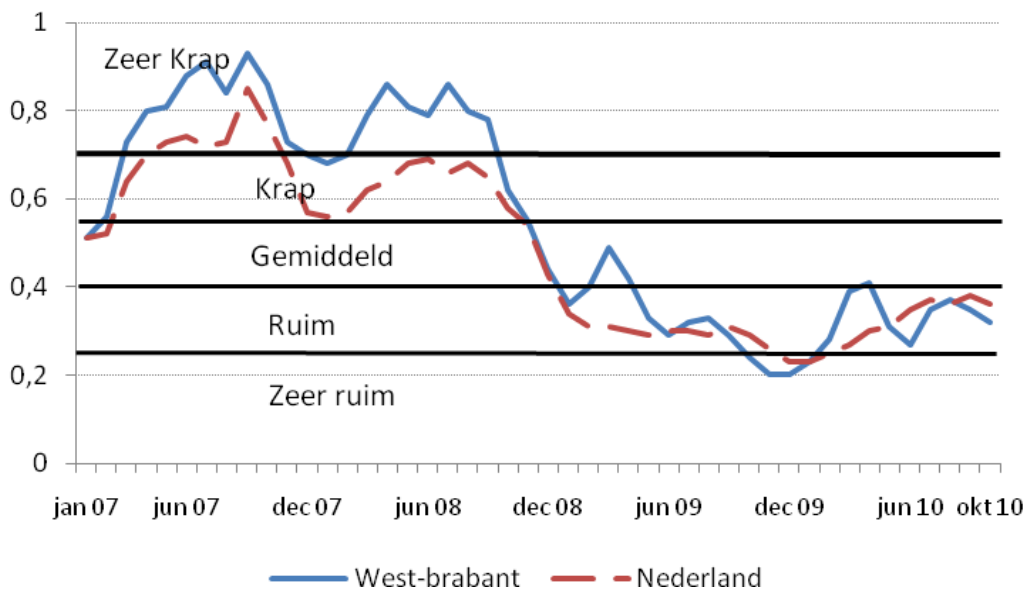
Bron: UWV Werkbedrijf; CBS, CPB; bewerking Onderzoek en informatie

Arbeidsmarktkrapte 2009 en 2010

De spanning op de arbeidsmarkt is in 2009 duidelijk vermindert. De krapte indicator van het UWV Werkbedrijf²² indiceerde in 2009 voor West-Brabant een ruimere arbeidsmarkt. Ook in 2010 is de arbeidsmarkt nog ruim, maar is er wel een voorzichtige “opwaartse” beweging zichtbaar naar meer spanning tussen vraag en aanbod. In 2009 werd de West-Brabantse arbeidsmarkt als ruim gekwalificeerd. In de loop van 2010 neigt de krapte-indicator meer naar een gemiddeld niveau.

²² De Krapte-indicator van het UWV Werkbedrijf wordt berekend: door 'het aantal bij het WERKbedrijf openstaande vacatures te delen door het aantal niet-werkende werkzoekenden dat korter dan zes maanden ingeschreven staat. Voor de kraptebepaling van de arbeidsmarkt worden de volgende normen gehanteerd: zeer ruim (0 - 0,24), ruim (0,25 - 0,39), gemiddeld (0,40 - 0,54), krap (0,55 - 0,69), zeer krap (0,70 en hoger)

Figuur 45 Arbeidsmarktkrapte korte termijn

Bronnen: UWV Werkbedrijf, bewerking Onderzoek en Informatie

In 2008 werd in West-Brabant nog 41% van de (vervulde) vacatures als moeilijk vervulbaar bestempeld. De verschuiving van een krappe naar een ruime arbeidsmarkt blijkt op landelijk niveau ook uit de afname van het aantal (zeer) moeilijk vervulbare vacatures. Het aantal (zeer) moeilijk vervulbare vacatures is bijna gehalveerd in 2009. Nog maar een kwart van de vacatures is in 2009 (zeer) moeilijk vervulbaar, terwijl dit in 2008 veertig procent was.

Arbeidsmarktkrapte na 2010

Door structurele ontwikkelingen, zoals een stijgende arbeidsparticipatie van vrouwen en ouderen, neemt het arbeidsaanbod op korte termijn nog toe, terwijl de werkgelegenheid eind 2009 en in 2010 behoorlijk daalde. Hierdoor nam de spanning op de arbeidsmarkt in 2009 en 2010 voor het eerst in drie jaar af.

Wat uiteindelijk het effect is van de kredietcrisis op de Nederlandse economie en daarmee op de arbeidsmarkt-situatie is voor de periode na 2010 moeilijk in te schatten. Zoals eerder is gemeld blijven de onzekerheid over deze effecten groot. Mogelijk keert de arbeidsmarktkrapte na 2014 weer terug.

Arbeidsmarktkrapte op de middellange termijn

Het ROA²³ verwacht in zijn voorspellingen tot 2014 minder grote knelpunten in de personeelsvoorziening dan in voorgaande jaren. Deze verwachtingen zijn opgesteld na de intrede van de mondiale kredietcrisis medio 2008.

De economische crisis pakt op de verschillende opleidingsniveaus anders uit. Terwijl binnen veel beroepen de vraag naar hoger opgeleiden toeneemt ten koste van lager opgeleiden, blijken juist hoger opgeleiden maar ook ongeschoolden vaak te werken in sectoren en beroepen die het hardst getroffen worden door de economische crisis.

De vooruitzichten van schoolverlaters tot 2014 zijn mede daardoor slecht voor ongeschoolden en ook wat minder goed voor academici. Voor degenen die met een hbo-diploma op de arbeidsmarkt instromen zijn de perspectieven het best. Het goede arbeidsmarktperspectief van hbo-afgestudeerden is vooral toe te schrijven aan de hoge vervangingsvraag, die de arbeidsmarktinstroom van hoger opgeleiden ruimschoots overtreft.

Daarnaast ontstaat een toenemend belang aan sociale vaardigheden (motivatie, houding, flexibiliteit), ook voor de lager opgeleiden. Naast opleidingsniveau en opleidingsrichting zullen aanvullende competenties belangrijker worden voor blijvende participatie op de arbeidsmarkt. In de verwachte groei in consumentendiensten - vanwege de toenemende inkomens, de hogere arbeidsparticipatie en de toename van het aantal eenpersoonshuishoudens - zijn er ook voor de lager opgeleiden arbeidskansen. Om deze kansen te kunnen grijpen, moeten vooral de zachte kenmerken van de werkzoekende of toetredende op de arbeidsmarkt (inzet, motivatie, houding, gedrag, zelfvertrouwen) goed ontwikkeld zijn.

---

²³ Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, Maastricht, november 2009. De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2014

Beroepen

De knelpunten blijven groot voor de opleidingen en beroepen in onderwijs en zorg. Ook in veel lagere verzorgende en dienstverlenende beroepen ontstaan er grote knelpunten door de toename van de werkgelegenheid in zorg en welzijn en het grote verloop aan de onderkant van de arbeidsmarkt.

Op de middellange termijn worden ook grote knelpunten verwacht in veel lagere en middelbare technische en industrieberoepen. De knelpunten in de personeelsvoorziening vallen echter mee voor de technische en industrieberoepen op hoger niveau.

De grootste knelpunten worden verwacht voor de technische en industrieberoepen, de transportberoepen en de pedagogische beroepen. Bij deze beroepen ontstaan de wervingsproblemen doordat de vervangingsvraag vanwege de vergrijzing de lage arbeidsmarktinstroom vanuit de relevante opleidingen voor deze beroepen overtreft. Ook voor informaticaberoepen en de openbare orde- en veiligheidsberoepen kunnen de wervingsproblemen voor werkgevers groter zijn dan gemiddeld.

Bijlage 1. Lijst geïnterviewde personen thema kenniseconomie

- Cees Budding, hoofd Economische Zaken
Gemeente Breda
- Liz Chermin, directeur Avans Hogeschool
- Gerben van de Harst, directeur Bedrijven Rabobank
Breda
- Danny Oosterhuis, teamleider Syntens
- Nico van Os, lid Raad van bestuur NHTV